

Νοσταλγώντας την θρυλική δεκαετία του '50

ΑΡΗ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗ

ΝΟΣΤΑΛΓΩΝΤΑΣ
ΤΗΝ ΘΡΥΛΙΚΗ
ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '50

Η ζωή σε μια συνοικία του Πειραιά

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ:

“Αντίο, Άγχος!”, Best seller, εκδόσεις Διόπτρα 2007, 8η χιλιάδα
“Αντίο, Πάχος!”, εκδόσεις Διόπτρα 2014, 2η έκδοση, βραχεία λίστα κατηγορία Ευ Ζην, Βραβεία Βιβλίου Public 2015
“Τα φλύαρα αποσιωπητικά...”, (ποιητική συλλογή), αυτοέκδοση, 2008, που προσφέρεται σε φίλους
“Το μυστικό της Χάρηϊ Στρητ”, (αστυνομικό μυθιστόρημα), εκδόσεις Γαβριηλίδης (συνωνυμία) 2016
“Ο ηδονοβληψίας” διηγήματα, τέσσερα από τα οποία έχουν διακριθεί σε διαγωνισμούς, αυτοέκδοση 2018
“Πώς να διαπρέψεις στην καριέρα σου”, επαγγελματικές συμβουλές, αυτοέκδοση 2018

Μετάφραση:

“The Story of Our People” του David Hillstrom - **“Η ιστορία του λαού μας”** (δίγλωσση, αντικριστή έκδοση), Εκδόσεις Γαβριηλίδης (συνωνυμία) 2014

Θέατρο:

“Η Πρόβα”, (κωμωδία), που παίχτηκε το 2018, στα Δημοτικά Θέατρα Αγ. Ιωάννη Ρέντη και Κερατσινίου, σε επτά παραστάσεις, από την θεατρική ομάδα “Πόλις”, σε σκηνοθεσία Γιώργου Τσιδίμη.

Νοσταλγώντας την θρυλική δεκαετία του '50

Στον παιδικό φίλο
και μέντορά μου
Παναγιώτη Μητροπέτρο

Άρης Γαβριηλίδης

Άρης Γαβριηλίδης
Νοσταλγώντας την δεκαετία του '50

Επιμέλεια έκδοσης:

Άρης Γαβριηλίδης

Σελιδοποίηση και σχεδιασμός εξωφύλλου:

Γιώργος Πολίτης (www.publicgraphics.gr)

Εκτυπωτική παραγωγή:

ΜΕΜΦΙΣ Α.Ε. (Βασίλης Βασιλείου & ΣΙΑ - Εκτυπώσεις)

Σωκράτους 23, 105 52 Αθήνα

Τηλ. 210 - 5240 739

ISBN:

Copyright: Άρης Γαβριηλίδης

Το φωτογραφικό υλικό δόθηκε από τον συγγραφέα

Εκδοτική παραγωγή: Για λογαριασμό του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

- 1 Γιατροπορέματα
- 2 «Εδώδιμα-Αποικιακά»
- 3 Το γλυκό της μαμάς
- 4 «Έχω απόψε ραντεβού»
- 5 Με το κασελάκι του λούστρου
- 6 Όταν η αγάπη «περπε-ρεύεται»
- 7 Με τους ντενεκέδες στο νερουλιά
- 8 «Βρέχει στη φτωχογειτονιά»
- 9 Από το ξουράφι στο Gillette Mach7
- 10 «Θα γίνει της Κορέας!»
- 11 «Αν δεν έχεις γέρο, ν' αγοράσεις»
- 12 «Λουκουμάκια στο χαρτί»
- 13 «Τα κόκκινα φανάρια»
- 14 «Όλα τα σφάζω, όλα τα μαχαιρώνω»
- 15 «Δώσαμε, δώσαμε»
- 16 «Γαρύφαλλα σκορπώ»
- 17 «Τα τυχερά λαχεία!»
- 18 «Παιδί-Φάντασμα καλεί Ντετέκτιβ Χ»
- 19 «Με το βουνό θα γίνω φίλος»
- 20 «Στο μικρό μου τον κήπο, στη μικρή μου αυλή»
- 21 «Με κοντοπαντέλινο, μπάλα και ξυλήκι»
- 22 «Το γιαπί, το πηλοφόρι, το μυστρί»
- 23 «Μη κύπτετε έξω»
- 24 Από το κοντομάνικο πουκαμισάκι στο Lacost
- 25 «Μένω σε κάποια γειτονιά»
- 26 Η εφημερίδα μετά το διάβασμα
- 27 «Σήμερα γάμος γίνεται»
- 28 Η αλιόνα
- 29 Όταν ανακυκλώναμε χωρίς να το ξέρουμε
- 30 Γύρω από το μαγκάλι
- 31 Κα-τη-χη-τι-κό
- 32 «Πώς χτενίζεται η Βουγιουκλάκη;»
- 33 «Θα φάμε τα μουστάκια μας»
- 34 «Σού 'ριχνα στα μάτια να πονάς»

- 35 «Η συνέχεια επί της οθόνns»
36 «Τι μου την χάριες αυτή την ταμπακιέρα;»
37 «Να τα πούμε;»
38 «Ρούχα μαζί που πλύθηκαν»
39 Από την πλάκα στο ποντίκι
40 «Με τα φώτα τσιμπησμένα και βαριά»
41 «Πέντε κρίκοι ένα τάηρο»
42 «Ζωή σ' εμάs!»
43 «Ένας μικρός βιοπαλαιστήs»
44 «Η πηλατεία ήταν γεμάτη»
45 «Κάποιος φούρνος θα γκρέμισε»
46 «Η μισή αρχοντιά»
47 «Τα μπάνια του λαού»
48 «Θα σας κάνουμε και παιδία»
49 «Αμόηα καθούμπα»
50 Στην κατασκήνωση
51 «Τι καπνό φουμάρει;»
52 Από τον απόπατο στο βεσεδάκι
53 Δόξες των γηπέδων και των ρινγκ
54 «Τα έχει τετρακόσα»
55 «Να πηγαίνω στο σχολειό»
56 «Στο βάθος κήπος»
57 «Παπούτσι απ' τον τόπο σου»
58 «Εδοκίμασες την πέδνη;»
59 «Κύηλαγε το τσέρκι»
60 «Κάνε κότσο τα μαηηιά σου»
61 «Η παράσταση αρχίζει»
62 «Εν χρω κεκαρμένοι»
63 «Χρόνια πολλήά, πατέρα!»
64 «Αμπεμπαμπηόμ»
65 «Να σπάσουμε τον πάγο»
66 «Στο καφενείο η Εηηάs»
67 «Τι πηηρώνεις, την τσόχα ή τα ραφτικά;»
68 «Λεμονάκι μυρωδάτο»
69 «Κεφαηαί Ερμού»
70 Τότε που οι μανάδες τραγουδούσαν
71 Από εκεί που βγαίνει το πουηάκι

Νοσταλγώντας την θρυλική δεκαετία του '50

- 72 «Είναι π' ονειρεύομαι σαν τον Καραγκιόζη»
- 73 «Έχω και ρόδα...»
- 74 Ο χρόνος και το φείδι
- 75 Εικονοστάσι
- 76 «Έτσι είμαστε όλοι εμείς οι ναυτικοί!»
- 77 «Μέρες Ραδιοφώνου»

Άρης Γαβριηλίδης

Αντί προλόγου

Μια εμπειρίστατη ζωή γεμάτη περηφάνια

Μόλις είχα τελειώσει το γειτονικό «σπιτικό σχολείο» της κυρά Στάσας, όπου έμαθα να διαβάζω εφημερίδα πριν πάω στο 10ο Δημοτικό Σχολείο, στην οδό Χορμοβίτου, κοντά στην Υπαπαντή.

Μέναμε στα Ταμπούρια, στην οδό Σινιόσογλου. Πιο πάνω ήταν η Αλιάνη και το Νεκροταφείο της Αναστάσεως. Πιο κάτω, το Θέατρο Χρυσοστομίδα και οι κινηματογράφοι «Αίγιλη», «Λουξ» και «Ελληνίς». Δίπλα μας, το μπακάλικό του κυρ-Θοδωράκη. Πιο μακριά, το Άσυλο με τον Σκορπιό και τον Τρούμαν με το μακρύ παητό και την τραγιάσκα, μονίμως μεθυσμένο, που μονολογούσε: «Πότε θα ξεσουρώσω, να τραβήξω μία σούρα»!

Το σκωπτικό τραγουδάκι, που όλα τα παιδιά είχαμε μάθει, ήταν αφιερωμένο σε έναν γραφικό μπαλωματή τσουρουκιών (δηλ. παλιοπάπουτσων), που είχε το μαγαζί του στην τότε Λαϊκή Αγορά, εκεί που, επί Δημάρχου Μισσηλίδη, κτίστηκε το Δημαρχείο Κερατσινίου: «Κάτω στα Ταμπούρια, στην Λαϊκή / είναι ο Αναστάσης ο Τσουρουκτσής...».

Την ψυχία της συνοικίας μας διέκοπτε την ημέρα ο ήχος του τραμ, που συνέδεε τον Πειραιά με το Πέραμα, και την νύκτα το φάητσο σφύριγμα του καρβουνιάρη-τραίνου, που πηγαινοερχόταν στο λιμάνι του Κερατσινίου μεταφέροντας εμπορεύματα.

Από τον δρόμο μας κατέβαιναν στην πλατεία Ταμπουρίων όσοι έμεναν στις συνοικίες Ευγένεια και Χαραυγή. Ανάμεσά τους και μία όμορφη κοπέλα, που ήταν ταξιθέτρια κινηματογράφου και έκανε τα πεινασμένα αρσενικά της περιοχής να αναστενάζουν.

Πού είστε φίλοι των παιδικών μας χρόνων, Πρόδρομε Μαυρόπουλη, Λάκη Λαζαρίδη, Χαράλαμπε Ματσάκα, Γιώργο Μάνεση; Πού είστε όμορφα κορίτσια της γειτονιάς μας, Εληπίδα, Σοφούλα, Ελισσούλα, Τασούλα, Όλγα, Ρένα;

Και ευτυχώς που υπάρχει ο Άρης Γαβριηλίδης και ζωγραφίζει με λέξεις τον πίνακα εκείνης της δύσκολης, αλλιά περήφανης δεκαετίας του '50.

Και να παίζει στην σκηνή όλος ο θίασος της Ταμπουριώτικης

Άρης Γαβριηλίδης

τραγικωμωδίας με τους γραφικούς τύπους της εποχής: τον Γόη και τον Βεζούβιο, τον Τορπίλα και τον καπετάν Βαλίτσα, τον Μαραμένο και τον Μανέκα...

Και ο σκύλος, ο Φαρούκ, στο δρόμο, να γαυγίζει ασκόπως και ακαταπαύστως...

Παναγιώτης Μητροπέτρος
Φιλολόγος, Νομικός, τ. Λυκειάρχης

Εισαγωγή

Μη με ρωτήσεις τι έφαγα εκθές' το πιθανότερο είναι να μην θυμάμαι. Έχω όμως στο μυαλό μου όλα (ή σχεδόν όλα), για την καθημερινή ζωή στη θρυλική δεκαετία του '50, όπως την έζησα παιδί, τότε που το μυαλό μου «βιντεοσκοπούσε» τα πάντα, σε μια λαϊκή συνοικία του Πειραιά.

Γιατί θρυλική δεκαετία; Γιατί στο ξεκίνημά της μόλις είχε λήξει ο εμφύλιος πόλεμος, που μαζί με την προηγηθείσα γερμανική κατοχή, άφησε πίσω του μια καταστραμμένη Ελλάδα. Στα επόμενα χρόνια, ο λαός αγωνιζόταν να επιζήσει, να σταθεί στα πόδια του, να απομακρύνει τα ερείπια, να οικοδομήσει το καινούργιο και να προκόψει. Παρόλα αυτά, δεν είχαμε αυτοκτονίες ούτε λόγω οικονομικών δυσχερειών ούτε φαντάρων στη σκοπιά.

Η δεκαετία αυτή ήταν το μεταίχμιο ανάμεσα στον παλιό κόσμο που έσβηνε και στο νέο που χτιζόταν πέτρα στην πέτρα. Εκείνες οι πέτρες ήταν τα θεμέλια στα οποία στηρίζεται η σύγχρονη εποχή μας. Εκείνες οι πέτρες ήταν οι γονείς μας, που μοχλούσαν για να εξασφαλίσουν σε εμάς, τα παιδιά τους, ένα καλύτερο μέλλον. Και τα κατάφεραν.

Μία ως τόσο, μου αρέσει να βυθίζομαι στις αναμνήσεις και, ξαναζώντας τα παιδικά μου χρόνια, να αναβιώνω την εποχή εκείνη. Αυτές τις αναμνήσεις, εδώ και κάποια χρόνια τις δημοσιεύω στην τριμηνιαία εφημεριδούλα του Συλλόγου Αποφοίτων του σχολείου μου. Από καιρό οι συναπόφοιτοι και κάποιοι παλιοί καθηγητές με παροτρύνουν να συγκεντρώσω όλο αυτό το υλικό σε ένα βιβλίο. Αυτό κάνω τώρα προσθέτοντας πολύ περισσότερο αδημοσίευτο υλικό, η καταγραφή του οποίου εξυπηρετεί όχι μόνο ψυχαγωγικούς αλλά και λαογραφικούς και ηθογραφικούς σκοπούς.

Το βιβλίο αυτό είναι από την φύση του αντιεμπορικό, αφού οι υποψήφιοι αναγνώστες ανήκουν κυρίως σε μια ομάδα ανθρώπων σχετικά μεγάλης ηλικίας, που έχουν βιώσει την δεκαετία αυτή και νοιώθουν την ίδια νοσταλγία με εμένα. Η ομάδα όμως αυτή βαίνει συνεχώς μειούμενη, από βιολογικούς λόγους. Έτσι αποφάσισα να το εκδώσω «ιδίοις αναλώμασι», που λέγαμε και εμείς, οι παλαιότεροι.

Άρns Γαβρινηίδns

Η σειρά εμφάνισης των κεφαλαίων είναι τυχαία επιτρέποντας την ανάγνωσή τους με οποιαδήποτε σειρά. Έτσι όμως είναι αναπόφευκτη η επανάληψη κάποιων στοιχείων σε διαφορετικά κεφάλαια.

Είμαι βέβαιος ότι ανασκαλεύοντας την δική σου μνήμη, θα θυμηθείς περιστατικά και γεγονότα που χαρακτήρισαν την δεκαετία αυτή και που έμειναν αθησαύριστα από εμένα. Ελπίζω ότι διαβάζοντας το βιβλίο αυτό θα αντλήσεις τόση ευχαρίστηση όση εγώ όταν το έγραφα.

Άρns Γαβρινηίδns

Δυο ακόμη λόγια πριν αρχίσουμε

Έθεσα στον εαυτό μου το εξής ερώτημα: «αφού νοσταλγείς τόσο πολύ την δεκαετία του '50, θα ήθελεις να την ξαναζήσεις, πραγματικά όμως και όχι νοερά όπως κάνεις τώρα;». Εκείνος μου απάντησε χωρίς δισταγμό με ένα ξερό «όχι».

Η φαινομενική αντίφαση έχει μια εξήγηση. Η περίοδος αυτή ήταν μια σκληρή δεκαετία. Βεβαίως, υπήρχε ελπίδα· ο κάθε νέος χρόνος ήταν λίγο καλύτερος από τον προηγούμενο. Όμως υπήρχε φτώχεια, μιζέρια, αγώνας, αβεβαιότητα για το μέλλον.

Πέραν του οικονομικού και της ανεργίας (μιλιούνια έφευγαν οι μετανάστες για τις «φάμπρικες της Γερμανίας και του Βελγίου τις στοές», που τραγουδούσε ο Καζαντζίδης) υπήρχαν και οι τεράστιες κοινωνικές αγκυλώσεις και περιορισμοί της εποχής: οι θεσμοί της παρθενίας και της προίκας, τα εγκλήματα τιμής, η σχολική ποδιά για τις μαθήτριες και το κούρεμα γουλί για τους μαθητές, η στενή παρακολούθηση και ο καταναγκασμός από το σπίτι (οι κοπέλες έσπευδαν να παντρευτούν για να γλιτώσουν από αυτά), ο διαχωρισμός των γυμνασίων σε αρρένων και θηλέων και πολλιά άλλα.

Τότε, προς τι αυτή η νοσταλγία;

Ο άνθρωπος έχει την λιτρωτική ικανότητα να ξεχνά τα κακά και να θυμάται τα καλά. Κλασικά παραδείγματα το σχολείο και ο στρατός. Μετά από χρόνια ξεχνάς την καθημερινή αγωνία μην σε σηκώσει ο καθηγητής στο μάθημα, τις εξετάσεις του πρώτου και την ταλαιπωρία, τα καψόνια και την μοναξιά της σκοπιάς του δεύτερου και θυμάσαι μόνο τα καλά: τα εύθυμα περιστατικά, τα καλαμπούρια, τα σκασιαρχεία, τις παρέες και τις πλάκες. Νοσταλγείς εκείνα τα χρόνια αλλιά επ' ουδενί δεν θέλεις να τα ξαναζήσεις. Στην πραγματικότητα, αυτό που νοσταλγούμε δεν είναι η δεκαετία καθαυτή αλλιά η νιότη μας.

Σύμφωνα με έρευνα του Πανεπιστημίου του Σαουθάμπτον, η νοσταλγία αποτελεί αντίβαρο στη μοναξιά, την ανία και το άγχος ενώ φέρνει τα ζευγάρια (και τους φίλους, θα συμπλήρωνα) πιο κοντά, αφού μπορούν να μοιραστούν τις αναμνήσεις τους.

Άρης Γαβριηλίδης

Αυτό ακριβώς κάνω τώρα με αυτό το βιβλίο: μοιράζομαι αναμνήσεις με φίλους δημιουργώντας την ευχάριστη ψευδαίσθηση ότι ξαναζούμε τη νιότη μας καταπολεμώντας την μοναξιά, την ανία και το άγχος. Δεν αξίζει τον κόπο;

1. Γιατροπορέματα της εποχής του 1950

Σε πολλούς από εμάς, τα μέσα του αιώνα που πέρασε συνέπεσαν με την παιδική μας ηλικία, που τα γεγονότα της εποχής εκείνης χάραξαν βαθιά.

Λίγο η καχεξία των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων, λίγο η χαμηλή τεχνολογία της εποχής (φανάκια για την συντήρηση τροφίμων αντί ψυγεία, λόγου χάριν), λίγο η άγνοια (οι μεγάλοι κάπνιζαν αμέριμνοι σε ντουμανιασμένα δωμάτια με παιδιά), λίγο τα συχνά ατυχήματα στα παιχνίδια (όλη μέρα στους χωμάτινους δρόμους και στις αλάνες), λίγο οι ανύπαρκτες ή περιορισμένες συνθήκες υγιεινής (απόπατος αντί τουαλέτα, τσίγκινο βρυσάκι αντί τρεχούμενο νερό), κάθε λίγο και λιγάκι όλο και κάποια ασθένεια ή πόνος ή τραύμα μας ταλαιπωρούσε.

Τότε δεν υπήρχε ούτε η ιατρική υποδομή της εποχής μας ούτε το σημερινό οπλοστάσιο των θαυματουργών αντιβιοτικών και άλλων φαρμάκων. Αλλά και τα φάρμακα ήσαν πανάκριβα. Γι' αυτό και η έκφραση της εποχής για κάποιο ακριβό μαγαζί «φαρμακείο είναι».

Ας θυμηθούμε όμως πώς γιατροπορευόταν ο κόσμος εκείνη την εποχή και τι πιθανά και, κυρίως, απίθανα γιατροσόφια χρησιμοποιούσε. Άλλα αποτελεσματικά, άλλα άχρηστα και άλλα επικίνδυνα για την υγεία.

Κατ' αρχάς, για να σταματήσει το αίμα σε ένα τραύμα, οι «θεράποντες» παριστάμενοι έσπευδαν με πανικό να βρουν ένα τσιγάρο, έστω και γόπα. Όχι για να το δώσουν στον πάσχοντα να το καπνίσει. Κάτι χειρότερο: έκοβαν το τσιγάρο (κυριολεκτικά όχι μεταφορικά) και άδειαζαν τον καπνό πάνω στη χαίνουσα πληγή που την έδεναν σφιχτά με επίδεσμο, συχνά παλιό πουκάμισο κομμένο σε λουρίδες.

Για εκείνο τον καταραμένο πόνο του αυτιού (τι πληγές κάθομαι και σκαλίζω τώρα!) υπήρχε το φάρμακο ΩΤΙΛ σε σταγόνες. Κι ακόμη, το λαδάκι από το καντήλι, προφανώς επειδή ήταν ζεστό, που ενσταλάζετο στον ακουστικό πόρο. Επίσης, οτιδήποτε άλλο θα μπορούσε να φανταστεί κανείς, αρκεί να χωρούσε στο αυτί, συμπεριλαμβανομένης και μιας σκελίδας ψημένου σκόρδου (!).

Μια και μιλήσαμε όμως για σκόρδο, σε περίπτωση μελανιάσματος από χτύπημα ή στραμπούληγμα, κατέφθανε το κατάπλασμα με κοπανισμένο κρεμμύδι που βρωμούσε χιλιόμετρα μακριά.

Ο ορθοπεδικός γιατρός ήταν μια λέξη σχεδόν άγνωστη. Τον ρόλο του τον κάλυπταν οι διάφοροι «πρακτικοί». Ο πιο ονομαστός από αυτούς ήταν ο Βλάχος. Η φήμη του είχε πάρει διαστάσεις θρύλου. Μάλιστα, ένας φίλος μου έλεγε, στα σοβαρά, ότι σε δικαστήριο που τον πήγαν επειδή ασκούσε ιατρικές πράξεις χωρίς να είναι γιατρός, εκείνος, υπό τα όμματα των δικαστών, θεράπευσε τα σπασμένα πόδια ενός ζωντανού αρνιού που σηκώθηκε και περπάτησε! Πάλι καλά που δεν ανάστησε και νεκρό...

Για το κρουολόγημα, εντριβή με πράσινο οινόπνευμα και στην συνέχεια κομπρέσα με οινόπνευμα στο στήθος. Κι άντε εσύ να κοιμηθείς με τη μυρωδιά του σπύρτου στα ρουθούνια σου. Άσε που, αν άναβε σπίθα σε ακτίνα δέκα μέτρων, σε έκανε μπουρλήτο...

Αν είχες «πουντιάσει» και πονούσε η πλάτη σου ή είχες βήχα, κατέφθανε ο βενζινάς της γειτονιάς με ένα μπιτόνι πετρέλαιο για εντριβή στην πλάτη και μια εφημερίδα κάτω από την φανέλα για να γίνεις φούρνος. Δεν ξέρω αν έτσι έφευγε το κρύωμα, το βέβαιο είναι ότι μύριζες για μέρες σαν χαλασμένη γκαζιέρα.

Αν δεν έπιανε η θεραπεία με τα καύσιμα (οινόπνευμα ή πετρέλαιο) είχαν σειρά οι βεντούζες. Αυτές ήταν ποτηράκια με παχύ γυαλί που ζέσταιναν το εσωτερικό τους με αναμμένο μπαμπάκι δεμένο σε πιρούνι και ποτισμένο με οινόπνευμα. Τις ένιωθες να πέφτουν με έναν απαίσιο ήχο σαν μαχαιριές στην πλάτη σου. Αν ήσουν τυχερός τη γλιτώνες μέχρι εκεί. Διαφορετικά, υπήρχαν και οι κοφτές βεντούζες. Ίδια διαδικασία με τις απλές, μόνο που με ξυραφάκι έκαναν έντεχνα διάφορες μικρές τομές στο δέρμα της πλάτης σου πριν ρίξουν από πάνω την βεντούζα για να «τραβήξει το χαλασμένο αίμα». Όσοι κατάφεραν να επιζήσουν από αυτό το χειρουργείο έχουν ακόμη στην πλάτη τους, για ενθύμιο, τις ουλές από τις ξυραφιές εκείνες. Κάτι, σαν μεταμοντέρνο τατουάζ...

Έβγαζες τη «χρυσή», δηλαδή πάθαινες ίκτερο; Κανένα πρόβλημα. Κατ' αρχάς, για την διάγνωση δεν χρειαζόταν ούτε γιατρός ούτε μικροβιολογικές και άλλες δαπανηρές εξετάσεις. Η διάγνωση γινόταν με το έμπειρο μάτι της γειτόνισσας της κυρά.... (εδώ συμπληρώνεις το κατάλληλο όνομα, ανάλογα με την γειτονιά που

έμενες). Μετά τη διάγνωση, που δεν επιδεχόταν αμφισβήτηση, ερχόταν η θεραπεία. Ούτε φάρμακα ούτε τίποτε. Με ένα ξυραφάκι ξυρίσματος, κατά προτίμηση αχρησιμοποίητο, σου χάραζαν το εσωτερικό μέρος του χείλους σου, και γινόσουν περδίκι. Μάλιστα, ήμουν μάρτυς στην περίπτωση του αλόγου ενός γείτονα караγωγέα (τουτέστιν μεταφορέα με κάρο) που, άγνωστον πώς, οι «ειδήμονες» διέγνωσαν χρυσή και του χάραξαν το εσωτερικό του κάτω χείλους του (του αλόγου, όχι του караγωγέα) με σπασμένο κεραμίδι.

Έχω ακόμη την βάσιμη υποψία ότι όλοι οι γιατροί της εποχής, ο Μεσσηνέζης, ο Γκαμήλης, θιοσχωρέστους, που ήταν «πληρωματικοί», δηλαδή ιδιωτικοί, μαζί με τους γιατρούς του ΙΚΑ, είχαν μυστικά συνωμοτήσει για να σε βασανίζουν. Με το παραμικρό, σου έγραφαν ενέσεις: πενικιλίνη (εξ αιτίας της μίσσησά την Κυρήνην), στρεπτομυκίνες και χρυσομυκίνες (εξ αιτίας τους δεν επισκέφθηκα ποτέ τις Μυκίνες).

Στη συνέχεια, έκανε την εμφάνισή της μια άλλη γειτόνισσα, η «ενεσού». Πάντοτε γλυκομίλητη έχοντας υπό μάλης το τσαντάκι με τα σατανικά σύνεργά της, κάτι τεράστιες σύριγγες με ανατριχιαστικές βελόνες. Τις έβραζε για απολύμανση στην κατσαρόλα, πάνω στην γκαζιέρα που είχε ετοιμάσει η μητέρα σου (κι αυτή στο κόλπο), αφού οι σύριγγες μιας χρήσεως δεν είχαν ανακαλυφθεί ακόμη.

Εσύ κρυφοκοίταζες με δέος, κάτω από τα σκεπάσματα, την φοβερή διαδικασία και ευχόσουν να πάθει συγκοπή και να πεθάνει εκείνη τη στιγμή η ενεσού για να την γλιτώσεις. Κι όταν έβγαζε τον αέρα από τη σύριγγα κρατώντας την με τη βελόνα προς το ταβάνι δημιουργώντας ένα μικρό σιντριβάνι, σου έλεγε μελιστάλλαχτα «έτοιμοι είμαστε», που θύμιζε το «επί σκοπόν» του εκτελεστικού αποσπάσματος. Κι εσύ, αντί να είσαι στημένος περήφανα στον τοίχο τραγουδώντας τον εθνικό ύμνο και πεθαίνοντας για την πατρίδα, σαν πρωταγωνιστής του Μικρού Ήρωα, βρισκόσουν μπρούμυτα σε ένα φτωχικό κρεβάτι, με τον πισινό μισόγυμνο, περιμένοντας το μοιραίο! Ευτυχώς που βγήκαν στη συνέχεια τα αντιβιοτικά και οι κάψουλες και γλιτώσαν τα παιδιά μας, τουλάχιστον, από αυτή την οδυνηρή και ταπεινωτική δοκιμασία.

Αν ξυπνούσες το βράδυ με πονόκοιλο από κρύωμα, το φάρμα-

κο σε περίμενε μέσα στο ντουλάπι. Δυο γερές γουλιές κονιάκ, όχι γαλλικό, βέβαια, αηλιά χύμα, από το γωνιακό ποτοποιείο, φτιαγμένο με παλιά, μυστική, πατροπαράδοτη συνταγή. Δηλαδή, γερό ανακάτεμα άσπρου οινοπνεύματος, ζάχαρης, εσάνς και μπογιάς. Οπότε, με το ποτό-μπόμπα στο παιδικό σου κεφάλι, ξανάπεφτες ξερός για ύπνο και ξέχναγες τον πονόκοιλο.

Για την μυρμηγκιά στο χέρι που σου έβγαине, σύμφωνα με την κατηγορηματική διαβεβαίωση των μεγαλύτερων από εσένα παιδιών, αν μέτραγες τα άστρα, υπήρχε ένα αλάνθαστο φάρμακο: το γήτεμα. Το αστείο είναι ότι με ένα τέτοιο ξόρκι που είχα κάνει με την καθοδήγηση της μακαρίτισσας της γιαγιάς μου, απαηλάχθηκα γρήγορα, ανώδυνα, ανέξοδα και αποτελεσματικά από μια μυρμηγκιά. Από τότε, μοιλονότι δεν το πιστεύω, αποφεύγω να μετράω τις νύχτες τα άστρα. Ποτέ δεν ξέρεις... Τώρα που το σκέπτομαι, ίσως αυτός να ήταν ένας από τους λόγους που δεν έγινα... αστρονόμος.

Όταν πάθαινες έγκαυμα από το πολύωρο κοιλύμπι στις... κοσμικές πηλζ της περιοχής, δηλαδή στο Καζάνι, στη Στάση Σάββα, στη Shell ή στα Γουρουνάκια, επειδή τα αντιηλιακά, τουλάχιστον σ' εμάς, ήταν άγνωστα, το φάρμακο ήταν το πασάλειμμα με γιαούρτι. Χώρια που τρώγαμε και την πέτσα με μπόηλικη ζάχαρη. Κι όπως διάβαζα πρόσφατα στον Τύπο, κάποιος ειδικός συνιστούσε ακριβώς το γιαούρτι σε τέτοιου είδους εγκαύματα. Να, το λοιπόν, που, όσον αφορά τουλάχιστον τα γαλακτοκομικά ως φάρμακα, ήμασταν πιο μπροστά από την εποχή μας.

Αν πάθαινες ιληρά, εύρισκες αμέσως συντροφιά: σου έφερναν δίπλα σου υγιή παιδάκια για να κοιλήσουν κι αυτά, επειδή πίστευαν ότι ήταν καλύτερα να τη περάσεις σε μικρή ηλικία, παρά όταν μεγαλώσεις.

Αν σε έπιανε κόψιμο, σου δίνανε να πιείς το χυμό ενός λεμονιού, έτσι, στην ψύχρα. Χωρίς αραίωμα με νερό, χωρίς ζάχαρη. Μπαμ και κάτω. Σύμφωνα δε με αηλή συνταγή, στον χυμό αυτό προσέθετες και μια κουταλιά ωμό καφέ. Το σκέπτομαι τώρα και μουδιάζουν τα δόντια μου.

Το τρύπημα των κοριτσιστικων αυτιών που θέλανε να βάλουν σκουληρίκια γινόταν με μια βελόνα καμένη στη φλόγα, στην οποία ήταν περασμένη χοντρή κλωστή. Η κλωστή αυτή, στη συνέχεια, δενόταν κόμπος και παρέμενε για λίγες ημέρες ώσπου να θρέψει

η πληγή. Δεν ξέρω κατά πόσον η διαδικασία αυτή ήταν οδυνηρή, αλλή, βλέποντας την αδελφή μου να της τρυπούν τα αυτιά, δόξαζα τον θεό που γεννήθηκα αγόρι.

Εκείνο το τρύπημα όμως δεν ήταν ο μόνος λόγος για τον οποίο τα κορίτσια υπέφεραν περισσότερο από τα αγόρια εξ αιτίας των συνθηκών και των δοξασιών της εποχής. Όταν είχαν περίοδο, οι μαμάδες τους δεν τα άφηναν να πλυθούν για να μην κρυώσουν και «πάθουν μητρικά». Τότε οι σερβιέτες περίμεναν ακόμη τον εφευρέτη που θα τις ανακάλυπτε...

Αν δεις στο μπράτσο συνομηθίκων μου μια στρογγυλή ουλή μην παραξενευτείς. Είναι ενθύμιο από το εμβόλιο που μας έκαναν σε παιδική ηλικία. Στα κορίτσια μπορεί να την έκαναν ψηλά στον μηρό, για να μην μοστράρει στο μπράτσο. Το εμβόλιο ήταν ένα από τα δύο μέσα προληπτικής ιατρικής για παιδιά. Το δεύτερο ήταν το τριγωνικό φυλλαχτό, με άγνωστο περιεχόμενο, πιασμένο στο φανελάκι με παραμάνα...

Τα σκέφτεσαι τώρα όλα αυτά και σε πιάνει πονοκέφαλος. Τι είπα; Πονοκέφαλος; Θα πάρεις αμέσως ένα Αλγκόν ή μια Καλημαλίνη («υποβιβάζει τον πυρετό, ανακουφίζει από τους πόνους», έλεγε το διαφημιστικό σλόγκαν) ή ένα κοκοράκι, δηλαδή μια άσπρη σκόνη τυλιγμένη σε χάρτινο φακελάκι, που έφτιαχνε ο φαρμακοποιός. Αν δεν σου πέρναγε με αυτά, σου δένανε σφικτά το κεφάλι με ένα πανί, ενώ ο πυρετός «υποβιβαζόταν» βάζοντας κομπρέσες με ξίδι στο μέτωπο.

Ύστερα από όλα αυτά τα γιατροσόφια που υπομείναμε, απορώ ακόμα πως επιζήσαμε και δεν αφήσαμε την τελευταία μας πνοή στο κρεβάτι του πόνου. Με παρηγορεί όμως η σκέψη ότι άλλοι, πριν από εμάς, τραβήξαν χειρότερα. Ας διαβάσει όποιος θέλει τον «Θάνατο του Παλληκαριού», το εξάισιο διήγημα του Κωστή Παλαμά, και θα καταλάβει τι εννοώ...

2. «Εδώδιμα-Αποικιακά»

Η λέξη μπακάλης (bakkal) είναι τουρκικής προέλευσης. Στην τουρκική επικράτεια, μπακάληδες ήσαν κυρίως Έλληνες. Μεταφερόμενη στη γλώσσα μας εύστοχα αποδόθηκε «παντοπώλης» γιατί, πράγματι, πουλούσε τα πάντα ή σχεδόν τα πάντα.

As επισκεφτούμε μαζί ένα μπακάλικο της εποχής του '50 σε μια λαϊκή συνοικία. Στην πρόσοψη η ξύλινη επιγραφή ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΟΝ, από κάτω ένας προσδιορισμός, π.χ. Η ΕΙΛΙΚΡΙΝΕΙΑ και τέλος, φαρδύ-πλάτύ το ονοματεπώνυμο του ιδιοκτήτη. Πρόσθετες εξωτερικές πινακίδες έγραφαν ΕΛΑΙΑ-ΛΙΠΗ και ΕΔΩΔΙΜΑ-ΑΠΟΙΚΙΑΚΑ, δηλαδή τρόφιμα (εδώδιμα) και είδη φερμένα από τις πάλλαι ποτέ αποικίες: μπαχάρια, πιπέρια, τσάγια, κλπ.

Η πόρτα εισόδου ήταν είτε ξύλινη είτε με ρολιά (κυματοειδής λαμαρίνα) που κάθε βράδυ ο μαγαζάτορας τα κατέβαζε θορυβωδώς με μια σιδερένια, γαντζωτή βέργα και τα ασφάλιζε με λουκέτο. Μία ωστόσο περνούσε ένας φτωχοδιάβολος με πινέλο και ένα τενεκάκι λάδι και, για λίγα κέρματα, λάδωνε τις κάθετες ράγες για να ανεβοκατεβαίνουν πιο εύκολα και αθόρυβα τα ρολιά.

Μπαίνοντας, τρύπωνε στα ρουθούνια σου η χαρακτηριστική μυρωδιά του μπακάλικου. Ένα συνονθύλευμα από τις οσμές που ανέδυαν όλα μαζί τα πράγματα που πουλούσε.

Σε αντίθεση με το σήμερα, τα εμπορεύματα πωλούνταν χύμα. Έτσι ο πελάτης γλιτώνε το κόστος της συσκευασίας, που θα αύξανε την τιμή, και η οικολογία (άγνωστη τότε λέξη) την επιβάρυνση του περιβάλλοντος. Ο μπακάλης έβαζε στη χαρτοσακούλα την ποσότητα που ζητούσε ο πελάτης και την ζύγιζε. Μιας και οι πλαστικές σακούλες των σημερινών σούπερ μάρκετ ήσαν άγνωστες, ο πελάτης έφερνε μαζί του το δίκτυ ή την πάνινη τσάντα για τα ψώνια, όπως και το μπουκάλι για λάδι, κρασί ή πετρέλαιο.

Στη σειρά παραταγμένα όρθια τα ειδικά μεταλλικά βαρέλια με κάνουλα στη βάση, που περιείχαν ελαιόλαδο, σπορέλαιο και φωτιστικό πετρέλαιο. Το φωτιστικό πετρέλαιο, άγνωστο σήμερα, ήταν τότε είδος πρώτης ανάγκης. Απαραίτητο για τις γκαζιέρες (τριπλή λειτουργία: μαγείρεμα, ζέσταμα νερού για μπάνιο στη σκάφη, θέρμανση), για τις φωτιστικές λάμπες (η ΔΕΗ δεν είχε φτάσει ακόμη

παντού, και οι διακοπές ρεύματος ήσαν συχνές) και για... εντριβές στους πουντιασμένους. Μου άρεσε να βλέπω την αδιατάρακτη ροή του λαδιού, καθώς σχημάτιζε, θαρρείς, μια χρυσαφιά, συμπαγή βέργα, που έσπαγε με το κλείσιμο της στρόφιγγας. Πιο κει, οι νταμιτζάνες με το πράσινο οινόπνευμα και το ούζο, όλα χύμα.

Σε ράφι, οι ντάνες με τις πηλάκες το πράσινο σαπούνι για πολλαπλή χρήση, τέσσερα σε ένα: σαμπουάν για το κεφάλι, αφρόλουτρο για το σώμα, μοσχοσάπουνο για τα χέρια και απορρυπαντικό για την μπουγάδα. Υποβοηθητικά της μπουγάδας ήσαν το Τρινάλη, η ποτάσα (γνωστή η ατάκα του Ζήκου «δηλαδή, αν εγώ σου φέρω ποτάσα, εσύ θα την φας;») και το λουλάκι για λευκαντικό. Λίγο αργότερα ήλθε το Tide, που διαφημιζόταν στο ραδιόφωνο μέσω των «σαπουνόπερων» της εποχής («Πικρή, μικρή μου αγάπη», «Το ημερολόγιο ενός θυρωρού», «Το σπίτι των ανέμων» κ.λπ).

Στη γωνιά, οι χόρτινες σκούπες, απλές ή με κοντάρι, αφού ηλεκτρικές βλέπαμε μόνο σε αμερικάνικες ταινίες. Δίπλα τους, όρθια τα πάνινα σακιά με τα όσπρια, που έθρεψαν γενιές Ελλήνων: φασόλια κοινά, γίγαντες και μαυρομάτικα, φακές, κουκιά, ρεβίθια, φάβα. Πιο εκεί τα σακιά με αλεύρια και ζάχαρες. Το βασικό εργαλείο του μπακάλικου, η σέσουλα, άδειαζε τα σακιά και γέμιζε τις χαρτοσακούλες για τον πελάτη.

Παραδίπλα, τα ξύλινα κουτιά με τα φύλλα του αλατισμένου μπακαλιάρου (τηγανητός με σκορδαλιά και ρετσίνα κάνει λαχταριστό γεύμα, ακόμη και σήμερα), τις καπνιστές ρέγκες (αξεσουάρ για την φασολάδα), και τα τενεκεδένια στρογγυλά κουτιά με τις παστές σαρδέλες και την λακέρδα.

Σε χαρτοκιβώτια τα χύμα μακαρόνια με την άκρη που γύριζε σαν μπαστούνάκι, το κοφτό μακαρονάκι, το κριθαράκι και τα «μαηλιιά αγγέλου» για φιδέ στους αρρώστους.

Στον τοίχο οι καρτέλες με μανταλάκια, διάφορα μπαχαρικά, ακατέργαστα κομματάκια μαστίχας Χίου (μασιόνταν με λίγο κερί), κρύσταλλοι λεμόν-ντουζού (διαλυμένοι στο νερό αντικαθιστούσαν το χυμό λεμονιού), τσιμπιδάκια για τα μαηλιιά, φουρκέτες.

Από την οροφή κρέμονταν με σπάγκους τα αθηναϊκά: σαλιάμια, μορταδέλες, λουκάνικα, παστουρμάδες και σουτζούκια. Ο

παντοπόλης κατέβαζε αυτό που του έδειχνε ο πελάτης και, με ένα μεγάλο μαχαίρι, το έκοβε σε φέτες πάνω στην ξύλινη τάβλα· η σημερινή ηλεκτρική μηχανή με την περιστρεφόμενη λεπίδα περίμενε τότε τον εφευρέτη της.

Στα ράφια δίπλα στο ταμείο, τα τσιγάρα, σε κασετίνα μονής ή διπλής σειράς (Έθνος, Άρωμα, Άσσος, Καρέλια, Ιντεάλ, Ματσάγκου, Παπαστράτος κ.λπ.), και παραδίπλα τα χύμα. Όλα άφιλητρα. Από κοντά και τα σπίρτα, «Πυρρεία Ελληνικού Μονοπωλίου» έγραφε το κουτάκι τους, φτιαγμένο από λεπτές φέτες ξύλου και χαρτόνι. Όταν άναβες κάποια σπίρτα κακής ποιότητας πεταγόταν η κάφτρα και σου άνοιγε τρύπες όπου σε πετύχαινε, στο παντελόνι ή στο πουκάμισο.

Να και οι τενεκέδες με ελιές, τουρσιά, τοματοποητέ. Οι καρτέλες με τα αυγά, κοινά και «ημέρας», που είχαν ημερομηνία με μπλε, στρογγυλή σφραγιδούλα. Στη βιτρίνα του ψυγείου οι μπύρες -μόνο Φιξ, Άλφα και Μάμμος, οι άλλες ήλθαν αργότερα-, οι δίσκοι με το φρέσκο βούτυρο και την κιτρινωπή μαργαρίνη, τα κεφάλια κασέρι και κεφαλοτύρι (η γραβιέρα σπάνια) και η φέτα σε βαρέλι και τενεκέ. Ένα κομμάτι τυρί στο ένα χέρι και μια φέτα ψωμί στο άλλο ήταν το συνηθισμένο κολιτασιό που τρώγαμε παίζοντας στην αλάνα.

Πιο κάτω, οι παιδικές λικουδιές. Σε ειδικό stand τα μεγάλα, τσίγκινα κουτιά που στέκονταν ηλοξά με τα χύμα μπισκότα Παπαδοπούλου: τετράγωνα (δύο, με λουκούμι στη μέση, έφτιαχναν ζηλευτό σάντουιτς), μακρόστενα (Μιράντα) και γεμιστά στρογγυλά. Παραδίπλα οι καραμέλες, τυλιγμένες καθεμία σε σελοφάν με εξαίσιμα χρώματα και σχέδια, οι σοκολάτες (Παυλίδου και Ίον), η κούτα με τα λουκούμια χύμα, η «Θρεψίνη» που ήταν ποητοποιημένη σταφίδα, νόστιμη και δυναμωτική. Όταν ο γιος μου ήταν μικρός ανακάηψα σε κάποιο κατάστημα ένα κουτί. Το πήρα φιλοδοξώντας πως θα τον έπειθα να την δοκιμάσει. Την ανομάρισε. Τελικά την έφαγα όλη μόνος μου...

Σε κοφίνια οι πατάτες, τα ξερά κρεμμύδια και τα σκόρδα. Για φρέσκα ζαρζαβατικά έπρεπε να πας στον μανάβη.

Στα ράφια οι κονσέρβες: κορν μπηφ, σαρδέλες (Lucas), πυραμιδωτές στοίβες με συμπυκνωμένο γάλα Νουνού και Βλάχας, σκέτο ή σακχαρούχο, που το περιχύνουμε στο ψωμί για κολιτασιό.

Σε χάρτινα κουτιά το βούτυρο Κερκύρας με την αγελάδα, το κορν φλάουρ και «ανθός ορύζης Γιώτης» όπως διαφημιζόταν στο ραδιόφωνο.

Σε άλληλα ράφια τα τραπουλόχαρτα, που μαζί με το οινόπνευμα και τα σπέρτα, ανήκαν στο κρατικό μονοπώλιο για να εξοφλούνται από τα έσοδά του παλιά κρατικά δάνεια. Πινέζες σε μικρά κουτάκια, βερνίκια Κάμελ για τα παπούτσια και βούρτσες. Τα μπουκαλάκια με τα αυτογυάλλιστα κυκλοφόρησαν μετά το 1970. Μην ζητήσεις χαρτοπετσέτες, χαρτομάντηλα και χαρτί κουζίνας, θα σε περάσουν για τρελό.

Κάποια από τα συσκευασμένα ή εμφιαλωμένα προϊόντα έγραφαν με υπερηφάνεια στην ετικέτα: «Προμηθευταί της Βασιλικής Αυλής».

Στο μπακάλικο ο καθένας εύρισκε ό,τι χρειαζόταν: Η θεοσεβούμενη θυμιατήρια, καρβουνάκια, λιβάνια, φτιλιάκια και λούμινα για το καντήλι, κεριά και λαμπάδες. Ο μαθητής μοιλύβια, γομολάστιχες, στυλό και τετράδια αλληλά και χόρτο καλαθοπλεκτικής και σχέδια ξυλοκοπτικής για το μάθημα της χειροτεχνίας. Η μοδίστρα καρφίτσες (μψηγμένες σε κίτρινο γλασέ χαρτί), βελόνες, παραμάνες, κόπιτσες, ξύλινες κουβαρίστρες και χάρτινα μασουράκια.

Τι να πρωτοθυμηθείς από τα μύρια πράγματα («κωδικούς» τα λένε σήμερα) που πουλούσε ένα μπακάλικο; Βαφή αυγών σε σκόνη για το Πάσχα. Σήτες για κοσκίνισμα του αλευριού (χύμα στο τσουβάλι εισχωρούσαν διάφορα ξένα σώματα). Χάρτινες διακοσμτικές ταινίες με σχέδια σε απαλά χρώματα που στόλιζαν τις πιατοθήκες και τα ράφια. Βρήκα τις προάλλες σε παλαιοπωλείο ένα μάτσο από δαύτες και τις αγόρασα, γιατί μου θύμισαν τα παιδικά μου χρόνια.

Στην φτώχεια που έδερνε τον κόσμο τότε, το μπακάλικο εκτελούσε κοινωνικό έργο. Κάτω από την ταμπέλα «Τηλέφωνον διά το κοινόν» βρισκόταν η μαύρη τηλεφωνική συσκευή της Ζήμενς. Εξυπηρετούσε τον κόσμο σε μια εποχή που ελάχιστα σπίτια διέθεταν τηλέφωνο και η αίτηση στον ΟΤΕ σήμαινε πέντε χρόνια αναμονή. Οι πελάτες δέχονταν εκεί τα επειγόντα τηλεφωνήματά

τους. Έτρεχε τότε ο παραγίος και φώναζε από την γωνιά: «κυρά Μαρίαααα, τηλέφωνοοοοο!» και όλη η γειτονιά μάθαινε έγκαιρα και έγκυρα ότι κάποιος ζητούσε την κυρά Μαρία στο τηλέφωνο.

Το ακόμη πιο σημαντικό κοινωνικό έργο του μπακάλη ήταν ο βερεσές, που παρείχε σε όσους αντιμετώπιζαν οικονομικό πρόβλημα. Κατέγραφε το χρέος στο μεγάλο βιβλίο του και ενημέρωνε το μικρό βιβλιαράκι που κρατούσε ο πελάτης, το γνωστό «μπακαλοτέφτερο».

Στο βασίλειο του χύμα, βασίλισσα ήταν η ζυγαριά με τα δύο μπρούτζινα τάσια. Όλα περνούσαν από πάνω της, ζυγίζονταν και κοστολογούνταν. Άγνωστο το κιλό, κυριαρχούσε η οκά, για την οποία μιλάμε διεξοδικά στο κεφάλαιο 54 με τίτλο «Τα έχει τετρακόσα».

Ο μπακάλης διέθετε τουλάχιστον ένα βοηθό, τον «μπακαλόγατο», με διάσημο εκπρόσωπο τον Ζήκο Χατζηχρήστο. Υπάλληλοι και αφεντικά φορούσαν μπεζ ή μπλε μπλούζα πάνω από τα ρούχα τους για να μην τα λερώνουν. Τέτοια φορούσε και ο Ντίνος Ηλιόπουλος στην ταινία του 1954 «Θανασάκης ο πολυτευόμενος».

Η μεγαλύτερη κίνηση στα μπακάλικά γινόταν το Σαββατόβραδο. Στην εβδομάδα των έξι εργασίμων ημερών, οι εργατοϋπάλληλοι το Σάββατο πληρώνονταν το βδομαδιάτικο και έτρεχαν για τα ψώνια τους. Κάποια μπακάλικά, χωμένα σε γειτονιές, έδιναν κρυφά και Κυριακή πρωί, για να εξυπηρετήσουν τους πελάτες τους.

Όσα μπακάλικά διέθεταν υπόγειο έβαζαν μεγάλα βαρέλια για κρασί ρετσίνα, την βασίλισσα των οίνων. Κάθε Σεπτέμβρη άνοιγαν τα άδεια βαρέλια στο δρόμο και ο μπακαλόγατος χωνόταν μέσα. Με ειδικό εργαλείο έξινε την επιφάνεια και την έπληνε με το λιάστιχο του νερού. Ύστερα ερχόταν ο βαρελιάς και ξανάσφιγγε τα σιδερένια στεφάνια βάζοντας ανάμεσά τους ειδικό χόρτο για στεγανοποίηση. Ξανά στο υπόγειο, έτοιμα να δεχτούν τον μούστο της νέας σοδειάς, που ερχόταν με βυτία από τα Μεσόγεια.

Η κατανάλωση γινόταν σε μια γωνιά του μαγαζιού με λίγα τραπέζια που το καλοκαίρι έβγαιναν στο πεζοδρόμιο. Μεζές στη λαδόκολλα, από τα έτοιμα του μπακάλικου: τυράκι, σαλαμάκι, ελιτσες, καμιά κονσέρβα. Βλέπεis, οι λιάτρες της ρετσίνας δεν

είχαν πολλήs απαιτήσεις, βολεύονταν με αυτά.

Το μπακάλικο της γειτονιάς μου, του κυρ-Θοδωράκη, διέθετε ένα ξεχωριστό, μικρό χώρο για πρόχειρη ταβέρνα. Μια επιγραφή, διακοσμημένη με κλαδιά αμπελιού, έγραφε το στιχάκι: «Εκ της αμπέλου τον καρπόν / βγαίνει ετούτο το ποτόν / όποιος το πίνει αντρείώνει / κι όποιος δεν το πίνει μετανιώνει». Μια άλλη όμως δίπλα προειδοποιούσε: «Το πρώτο φέρνει δύναμη, / το δεύτερο υγεία / το τρίτο και το τέταρτο / φέρνουν την ευτυχία / το πέμπτο φέρνει τον καυγά / το έκτο την αστυνομία».

Η ρετσίνα πουλιόταν και για το σπίτι. ΠΩΛΕΙΤΑΙ ΟΙΝΟΣ ΔΙΑ ΟΙΚΙΑΣ πληροφορούσε η σχετική επιγραφή. Οι πελάτες έρχονταν με το μπουκάλι τους και το γέμιζαν εκεί. Ποιο παιδί της εποχής δεν το έστειλε ο πατέρας του για κρασί από το μπακάλικο ή την ταβέρνα της γειτονιάς;

Όταν άνοιγαν τα νέα κρασιά κυκλοφορούσε και κοκκινέλι, από σταφύλι ροδίτη, που όμως γρήγορα σωζόταν λόγω μικρής παραγωγής. Βαρελίσιο χύμα κρασί, αρετσίνωτο ή κόκκινο δεν υπήρχε. Σήμερα τα πράγματα έχουν αντιστραφεί. Η πολυτραγουδισμένη, κεκριμπαρένια έχει σχεδόν εξαφανιστεί. Τα σκήπτρα κατέχει το αρετσίνωτο.

Ο αργός θάνατος των μπακάλικων της γειτονιάς της πόλης ήλθε με την άφιξη του σουπερ μάρκετ. Ένα-ένα άρχισαν να κλείνουν μη αντέχοντας τον μεγάλο ανταγωνισμό. Σήμερα, αν διασώζεται κάποιο, θεωρείται αξιοθέατο.

Έτσι όμως χάθηκε η προσωπική επαφή με τον μπακάλη της γειτονιάς, που σε ήξερε από μικρό, όπως και όλα τα μέλη της οικογένειάς σου. Τα ψώνια στο σουπερ μάρκετ είναι ανώνυμα. Μόνος σου σέρνεις ένα καρότσι και κατεβάζεις κουτιά από τα ράφια. Κι αν ζητήσεις βερεσέ στο ταμείο, θα φωνάξουν πάραυτα τον σεκιουριτά για να σε πετάξει έξω.

3. Το γλυκό της μαμάς

Είμαι βέβαιος ότι ο καθένας από εμάς έχει να διηγηθεί μια ιστορία από τα παιδικά του για το κρυμμένο γλυκό της μαμάς.

Η σπιτική παρασκευή γλυκών κουταλιού συνεχίζεται μέχρι σήμερα, όμως εκείνη την εποχή ήταν κανόνας για όλα τα σπίτια. Βλέπεις, το γλυκό αυτό ήταν το πιο φτηνό, συνηθισμένο και καθοδευόμενο κέρασμα για όλους τους «ξένους» ή «μουσαφίρηδες» όπως έλεγαν τους επισκέπτες. Πρόταξα σκοπίμως το «φτηνό» επειδή τότε, στην εποχή της ανέχειας, το κάθε λεπτό της δραχμής είχε την αξία του. Γι' αυτό άλληλωσε κυκλοφορούσαν όλα τα κέρματα που υποδιαιρούσαν την δραχμή: πενντάληπτο (πεννταράκι), εικοσάληπτο (εικοσάρα), δεκάληπτο (δεκάρα) και πεντάληπτο (πεντάρα).

Το γλυκό έδινε στην νοικοκυρά την ευκαιρία να επιδείξει την αξιοσύνη της σε αυτόν τον τομέα ζαχαροπλαστικής. Το σερβίριζαν στο ειδικό, γυάλινο πιατάκι με ένα ποτήρι νερό και συχνά με ελληνικό καφέ. Όχι, δεν συνηθιζόταν τότε ως επιδόρπιο ανακατεμένο με γιαούρτι, ειδικά στις ταβέρνες, όπως σήμερα.

Η γιαγιά μου, από την Μενεμένη της Σμύρνης, μου διηγόταν ότι η νοικοκυρά, όπως συνήθιζαν στα μέρη της, στεκόταν όρθια μπροστά στον επισκέπτη κρατώντας τον δίσκο με την γλυκοθήκη και εκείνος έβαζε μόνος του στο πιατάκι την ποσότητα που ήθελε. Κάποτε όμως ένας νεαρός «μπαλαλής που δεν νόγαγε» (χαζούλης που δεν καταλάβαινε) έβαζε και έτρωγε συνέχεια γλυκό λέγοντας της «κάτσε, κυρά, μην κουράζεσαι όρθια»!

Την αγάπη που είχα μικρός για τα γλυκά την πλήρωσα τότε με δυσάρεστο τρόπο. Είχα πάει στο σπίτι του κολλητού μου, του Τάσου, όπου η μητέρα του, η κυρά-Βικτωρία, ξέροντας την αδυναμία μου, έσπευσε να με τρατάρει το νέο της ζαχαροπλαστικό δημιούργημα. Είδα όμως με έκπληξη στο πιατάκι δύο απροσδιόριστα μακρουλά πράγματα, που όπως μου εξήγησε, όταν απορημένος την ρώτησα, ήσαν... μελιτζανάκια! Πάγωσα. Τις μελιτζάνες τις σιχαινόμουν, όπως όλα τα παιδιά (αργότερα τις λιάτρεψα). Δεν τις

έτρωγα για φαγητό, θα τις έτρωγα για γλυκό; Ποια διεστραμμένη φαντασία σκέφτηκε να πάρει ένα ζαρζαβατικό που δεν είχε ούτε γλυκά ούτε άρωμα, όπως τα φρούτα, και να το κάνει γλυκό; Τότε ας κάνουν γλυκό και τις μπάμιες, τα σέσκουλα και τα μπρόκολα, που έχουν και βιταμίνη C! Για να μην την προσβάλλω όμως, έσφιξα την καρδιά, έβαλα στο στόμα μου το ένα μελιτζανάκι, του έδωσα μια δαγκωνιά και... το κατάπια, με μια γουλιά νερό. Το ίδιο και το δεύτερο.

Το χειρότερο όμως δεν είχε έλθει ακόμη. Όταν με ρώτησε πώς μου φάνηκε και της είπα «υπέροχο, γεια στα χέρια σας» (όπως οι καλοί μου τρόποι υπαγόρευαν) μου σερβίρισε και... δεύτερο, παρά τις έντονες διαμαρτυρίες μου, τις οποίες εξέληξε ως εκδήλωση ντροπαλοσύνης! Έκτοτε, παρότι πέρασαν εξήντα χρόνια, κάθε φορά που νιώθω δυσπεψία νομίζω ότι προσπαθώ ακόμη να χωνέψω εκείνα τα μελιτζανάκια...

Την... εκδίκηση μου όμως για την κυρά-Βικτωρία την πήρα μέσω του γιου της, του Τάσου, γλυκατζή σαν κι εμένα. Όταν εκείνη άνοιξε με το κλειδί την ντουλίπα όπου είχε κρύψει το κυδώνι γλυκό, διαπίστωσε με έκπληξη ότι το βάζο ήταν άδειο! Τι είχε συμβεί; Ο φίλος μου είχε βρει τον τρόπο να ανοίγει όποτε ήθελε την ντουλίπα ξεβιδώνοντας το πίσω καπάκι της!

Προσωπικό περιστατικό: έπαιζα ανέμελος στη γειτονιά όταν με φώναξε η μητέρα μου να με ρωτήσει συγχυσμένη πού είχε κρύψει το γλυκό, για να κεράσει μια ξαδέλφη της, που είχε έλθει σπίτι. Βλέπεις, η καημένη άλλαζε κάθε φορά κρυψώνα, αφού πάντα την ανακάλυπτα, και δεν θυμόταν την τελευταία! Φυσικά, την ήξερα, της την είπα και την έβγαλα ασπροπρόσωπη!

Οι δυο προηγούμενες ιστορίες επαληθεύουν αυτό που λένε για τους κακοποιούς: βρίσκονται πάντα ένα βήμα μπροστά από τους αστυνομικούς!

Κάθε νοικοκυρά είχε την εξειδίκευσή της σε ένα ή περισσότερα γλυκά. Το πιο συνηθισμένο και δημοφιλέ ήταν το κυδώνι. Κάθε φθινόπωρο ο ειδικός τρίφτης έπιανε φωτιά· ήταν μεγάλος με ξύλινο πλάνισιο και μεγάλες τρύπες για να βγαίνει χοντροκομμένη η τριμμένη σάρκα ώστε το γλυκό να γίνεται τραγανό και «να πιάνει στο δόντι». Παράγωγό του ήταν το κυδωνόπαστο ή παστοκύδωνο, σε μορφή μαλακιάς πλάκας.

Μου άρεσε να βλ4πω εκείνα τα υποκίτρινα τρίμματα να παίρνουν, βράζοντας με την ζάχαρη, ένα υπέροχο πορτοκαλί χρώμα. Η μητέρα μου πρόσθετε στην κατσαρόλα αρμπαρόριζα, κόβοντας φυλλοράκια από τον κηπάκο της αυλής μας, που έδιναν στο γλυκό εξαιρετικό άρωμα. Η γιαγιά μου τότε έλεγε ένα σμυρναίικο στιχάκι «αρμπαρόριζα, να σε όριζα / κι απ' τον γιαβουκλήου σου να σε χώριζα», όπου «γιαβουκλήους» είναι ο ερωμένος. Σήμερα η γυναίκα μου φτιάχνει κυδώνι αλλιά δεν μπορώ να βρω πουθενά εκείνο τον παλιό τρίφτη κυδωνιού.

As μην ξεχνάμε ότι οι Κυδωνίες (το σημερινό Αϊβαλί), στα τουρκικά παράλια απέναντι από την Λέσβο, πήραν το όνομά τους από τις άφθονες κυδωνιές που καλλιιεργούσαν εκεί και εξήγαγαν τα κυδώνια στον υπόλοιπο κόσμο, πράγμα που φανερώνει την μεγάλη δημοφιλία του.

Φθινοπωρινό γλυκό ήταν και το σταφύλι· κυρίως σουλτανίνα, που δεν είχε κουκούτσι, όπως και το σταφύλι φράουλα, της οποίας έβγαζαν τα κουκούτσια ψαρεύοντάς τα με τσιμπιδάκι μαλλιών.

Τον χειμώνα ήταν η σειρά του χοντρόφλουδου πορτοκαλιού, με ή χωρίς την σάρκα του, μόνο η φλούδα δεμένη με κλωστή. Ωραίο γλυκό γίνονταν και δύο αλλια εσπεριδοειδή, το περγαμόντο και το νεραντζάκι, που ήθελε ειδική επεξεργασία για να φύγει η πικρίλα και να μείνει το υπέροχο άρωμά του.

Τον Ιούνιο ερχόταν ο άλλιος βασιλιάς του γλυκού, το βύσσινο, από το οποίο βγάζαν το κουκούτσι με μια φουρκέτα μαλλιών, αφού δεν υπήρχε το σημερινό ειδικό εργαλείο. Από το ζουμί του γινόταν η βυσσινάδα, δροσιστική το καλοκαίρι ανακατεμένη με παγωμένο νερό. Από λιασμένα βύσσινα και κονιάκ έφτιαχναν λικέρ. Για κάποιο περίεργο λόγο έχουμε την έκφραση «να λείπει το βύσσινο» ενώ πιο λογικό θα ήταν να λέγαμε «να λείπει το μελιτζανάκι!».

Η φαντασία μόνο μπορεί να περιορίσει την ποικιλία των γλυκών του κουταλιού: καρπούζι, καρυδάκι, λεμόνι, λεμονανθός, συκαλάκι, κεράσι, κουμκουάτ, κολλοκύθα, βερίκοκο, κάστανο, τριαντάφυλλο και πολλιά αλλια. Α, να μην ξεχάσω και το μελιτζανάκι (μψηιάχ!).

Το γλυκό κουταλιού, εκτός από τα σπίατα, σερβιριζόταν και στα καφενεία. Ανάμεσα στα είδη του αναρτημένου τιμοκατάλογου

τους, γραμμένου με κιμωλία (καφές, τείον κ.λπ.) περιλαμβανόταν απαρεικλήτως και το γλυκό κουταλιού.

Αλήθεια, γιατί τα γλυκά αυτά ήταν τόσο δημοφιλή τότε; Όπως είπαμε και προηγουμένως, ο πρώτιστος λόγος ήταν το χαμηλό κόστος της πρώτης ύλης καθότι στην χώρα μας τα φρούτα ήταν φθηνά. Ο χρόνος που απαιτούσε η παρασκευή τους ήταν διαθέσιμος αφού οι περισσότερες γυναίκες δεν εργάζονταν εκτός σπιτιού, σύμφωνα με τα ειωθότα της εποχής.

Η παράδοση του σπιτικού γλυκού του κουταλιού συνεχίζει και σήμερα αλλά σε πολύ μικρότερο βαθμό αφού η πολυάσχολη νοικοκυρά βρίσκει παντού έτοιμα βάζα προς πώληση. Στην εποχή μας έχει προστεθεί ένας ακόμη παράγων υπέρ του: η έλλειψη λιπαρών και η σχετικά μικρή ποσότητα θερμίδων που περιέχει σε σύγκριση με άλλα γλυκά.

Από την άλλη, έπαψε να είναι η μεγαλύτερη λιχουδιά των παιδιών αφού η αγορά είναι πλημμυρισμένη με σοκοφρέτες και λοιπά ζαχαρώδη βιομηχανικά προϊόντα που διαφημίζει η τηλεόραση. Έτσι εξαφανίστηκε το είδος των μικρών διαρρηκτών που ευδοκίμωσε τότε...

4. «Έχω απόψε ραντεβού»

Κάθε εποχή, ανάλογα με τα ήθη και τις συνθήκες, δημιουργούσε δυσκολίες στα ερωτικά ζευγάρια που ήθελαν να βρεθούν, να φιληθούν και «ό,τι άλλο ήθελε προκύψει». Οι δυσκολίες αυτές είχαν να κάνουν με τον περιορισμένο χρόνο, με τον κρυφό τόπο, με την πρόσβαση σε αυτόν τον τόπο, με τον φόβο μήπως τους δει κάποιος μάτι και το μαρτυρήσει εκεί που δεν έπρεπε. Ο μόνος σύμμαχος του ζευγαριού ήταν το σκοτάδι της νύχτας ή της αίθουσας του σινεμά.

Σύμφωνα με την ορολογία της εποχής, όταν κάποιος ή κάποια συνήπτε ερωτικό δεσμό λέγαμε ότι «τα έχει με τον / την ...», ή «τα έφτιαξε με τον / την ...» ή «κάνανε εργολαβία». Σήμερα απλά λέμε ότι «ο Γιώργος είναι με την Μαρία» ή αντιστρόφως. Η σχέση λεγόταν και «νταραβέρι» ενώ οι εραστές «αγαπητικός» και «αγαπη-

τικιά» εξ ού και ο πασίγνωστος «Αγαπητικός της βοσκοπούλας», που έγινε και ταινία με την Βουγιουκλάκη το 1955.

Οι παλιές ταινίες του ελληνικού κινηματογράφου σκιαγραφούν θαυμάσια την κατάσταση που επικρατούσε μέχρι την δεκαετία του '50 και μεγάλο μέρος του '60. Περιορισμός από το σπίτι, κέρβερος ο πατέρας ή ο αδελφός, καταπίεση, βιαιοπραγία που έφτανε το έγκλημα τιμής, διαφύλαξη της παρθενίας («ό,τι πολυτιμότερο είχε μια κόρη»), η συνοδεία του αρραβωνιασμένου κοριτσιού από συγγενή στις εξόδους με τον μνηστήρα της. Χαρακτηριστικές οι εκφράσεις «τι θα πει ο κόσμος», «πριν βραδιάσει να έχεις γυρίσεις πίσω», «έγινε βούκινο», «της κρέμασαν κουδούνια», «την ατίμασε», «την διέφθειρε». Το τίμημα της αποκάλυψης για την κοπέλλα ήταν βαρύ και έφτανε μέχρι το διώξιμο από το σπίτι. Για την κατάσταση αυτή μιλάμε πιο πολύ στο κεφάλαιο 27 με τίτλο «Σήμερα γάμος γίνεται».

Με αυτές τις συνθήκες, πού μπορούσε το ζευγαράκι να βρει καταφύγιο; Ελάχιστοι ήσαν οι τυχεροί που διέθεταν αυτοκίνητο για να χρησιμεύσει είτε ως κατάλυμα είτε ως όχημα για απόδραση σε άλλες περιοχές, μακριά από τα αδιάκριτα βλέμματα των γνωστών.

Έτσι, με σύμμαχο πάντα το σκοτάδι, το ζευγαράκι κατέφευγε σε γιαιπιά, σε ερημικές μάντρες εργοστασίων και νεκροταφείων (παροιμιώδης η έκφραση «πίσω απ' τον Ορφέα», για τους παλιούς Κερασινωίτες...), τα παγκάκια και οι φυλλωσιές στα άλση, τα βράχια στις ακρογιαλιές. Τα χρησιμοποιημένα «εργαλεία», πεταμένα στην άκρη, που έβρισκαν την άλλη μέρα οι οικοδόμοι και οι περαστικοί, μαρτυρούσαν την αγχωμένη περίπτωση. Καταφύγιο πρόσφεραν ακόμη και οι εξώστες των κινηματογράφων όπου δινόταν κατ' ευθείαν το ραντεβού. Εκεί η κοπέλλα ερχόταν συχνά με την συνοδεία φίλης ή εξαδέλφης, την οποία έπαιρνε μαζί της για άλληοθι.

Οι κίνδυνοι που αντιμετώπιζε το ζευγαράκι, εκτός από το «μη τους δει κάποιο μάτι» ήσαν πολλοί: ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες, ηδονοβληψίες (κοινώς ματάκηδες), στραβοπατήματα, ηρωμένα ρούχα. Μέχρι και «δράκοι» είχαν εμφανιστεί, που σκότωναν κοπέλλες (Δράκος του Σείχ Σου, Παγκρατίδης, Παπαχρόνης).

Προβληματική ήταν και η επικοινωνία ανάμεσα στο ζευγάρι. Όχι μόνο δεν υπήρχαν κινητά τηλέφωνα αλλά και τα σταθερά

ήταν σπάνια. Και τότε όμως ο νεαρός έβαζε μία φίλη του να ζητήσει την αγαπημένη του στο τηλέφωνο, όταν το σήκωνε κάποιος οικείος της.

Μέσα σε αυτό το καθεστώς καταπίεσης η λύση ήταν μία: ο γάμος. Αυτός απελευθέρωνε την γυναίκα από την κηδεμονία της οικογένειας και της χάριζε την ελευθερία. Ο πατέρας και ο αδελφός μετέφεραν πλέον το καθήκον της διαφύλαξης της τιμιότητάς της κοπέλας στον γαμπρό. Για αυτό και οι νέοι παντρεύονταν νωρίς. Μετά το στρατιωτικό οι άνδρες και μέχρι τα εικοσιπέντε ήσαν όλοι παντρεμένοι.

Σήμερα τα πράγματα είναι εντελώς διαφορετικά. Το κινητό τηλέφωνο έχει κάνει την επικοινωνία πανεύκολη.

Τα ΙΧ αυτοκίνητα όχι μόνο προσφέρουν πρόχειρο κατάλυμα αλλά και μεταφέρουν γρήγορα το ζευγάρι σε ξενοδοχεία, που και αυτά έχουν σχεδόν αχρηστευτεί, αφού οι περισσότεροι νέοι μένουν πλέον σε δικό τους σπίτι, μόνοι.

Η παρθενία θεωρείται ξεπερασμένη. Έχει εφαρμοστεί από ετών και στην Ελλάδα αυτό που ακούγαμε τότε με απορία, μαζί με κάποια ζήλεια, ότι συνέβαινε στην Αμερική: το κορίτσι έφερνε τον φίλο της στο σπίτι, τον γνώριζε στους γονείς της και μετά κλειδώνονταν στο δωμάτιό της, σαν να μην συμβαίνει τίποτε.

Μετά την σεξουαλική επανάσταση στο τέλος της δεκαετίας του '60, την αθρόα είσοδο των κοριτσιών στα πανεπιστήμια και στην αγορά εργασίας, το σκηνικό άλλαξε άρδην. Το δύσκολο και απαγορευμένο έγινε εύκολο και προσιτό και πλέον «σερβίρεται στο πιάτο» με αποτέλεσμα να χαθεί μέρος της γονιμότητάς του.

Οι νέοι δεν παντρεύονται πριν από τα σαράντα και βάλε. Οι απελπισμένοι γονείς που ποθούν ένα εγγονάκι παροτρύνουν τις ανύπαντρες κόρες τους: «κάνε ένα παιδάκι κι ας είναι εξώγαμο!». Αν ζούσε ο Μίμης Φωτόπουλος θα ανέκραζε φουρκισμένος το περίφημο «το δίκαννο!».

5. Με το κασελάκι του λούστρου

Τα αντρικά παπούτσια ήσαν συνήθως ταλαιπωρημένα και σκονισμένα από τους χωματόδρομους, αφού οι ασφαλιτόδρομοι σπάνιζαν. Ο μόνος τρόπος ευπρεπισμού τους ήταν να

τα βάψεις με την αλοιφή «Κάμελλ», που βρίσκεις και σήμερα. Διαφορετικά, κατέφευγες στους υπαίθριους στιλβωτές, στους λούστρους. Κρεμασμένο στον ώμο με λουρί είχαν το κινητό μαγαζί τους: το σκαμνάκι και το ξύλινο κασελάκι με τα σύνεργά τους. Άλλο ήταν μικρό και απείριστο κι άλλο μεγάλο, πολυτελείας, με μπρούτζινες διακοσμήσεις.

Ψάρευαν πελατεία τριγυρνώντας στα καφενεία. Ο πελάτης έπινε τον καφέ, κάπνιζε το τσιγάρο ή διάβαζε την εφημερίδα και ο λούστρος σκυμμένος γυάλιζε τα παπούτσια του.

Όμως οι λούστροι έκαναν πιάτσα και σε πολυσύχναστα μέρη. Έξω από κινηματογράφους, σε πλατείες ή σε κεντρικούς δρόμους, κατά μόνας ή παραταγμένοι σε σειρά.

Ο πελάτης ακουμπούσε το πόδι στο κασελάκι, στην υπερυψωμένη υποδοχή και ο λούστρος αναλάμβανε τα υπόλοιπα: δίπλωνε το μπατζάκι για να μη λερωθεί και έχωνε χαρτόνια από τσιγαρόκουτα στα πλάγια του παπουτσιού για να μη λερώσει την κάλτσα. Ξεσκόνιζε με βούρτσα το παπούτσι, έβαζε λίγη αλοιφή από το μπουκαλάκι με το κατάλληλο χρώμα, και την άπλωνε παντού με την βούρτσα. Με ελαφρύ κτύπημα της βούρτσας στο παπούτσι έδινε το σύνθημα στον πελάτη να αηλιάξει πόδι. Επαναλάμβανε την διαδικασία και επέστρεφε στο πρώτο για να του δώσει το τελικό γυάλισμα με ειδική αλοιφή, το «ευρωπαϊκό» όπως το έλεγαν, μία λέξη που χρησιμοποιούταν γενικά για να δηλώσει την καλή ποιότητα ενός προϊόντος.

Μερικοί λούστροι έκαναν επίδειξη της δεξιοτεχνίας τους προσφέροντας δωρεάν θέαμα στο κοινό, πετώντας τις βούρτσες στροφουριστά στο αέρα, σαν ζογκλέρ, ή χτυπώντας τις ρυθμικά στο κασελάκι.

Το επάγγελμα ασκούσαν όλες οι ηλικίες. Από πιτσιρικάδες, τα «λουστράκια», όπως τα έλεγαν, μέχρι σεβάσμιοι γέροντες. Οι βιο-

ποριστικές ανάγκες της εποχής δεν έκαναν διακρίσεις.

Λουστράκια εμφανίζονταν συχνά στις Ελληνικές ταινίες, με αποκορύφωμα «Το λουστράκι», το 1962. Ένα χρόνο αργότερα, ο Ελία Καζάν τα εμφανίζει στην ταινία του «Αμέρικα, Αμέρικα» ενώ ο Χατζιδάκις που έγραψε τη μουσική, τους αφιερώνει ξεχωριστό κομμάτι με τίτλο «Τα λουστράκια», σε στίχους Γκάτσου.

Παρά την κινηματογραφική δημοφιλία τους όμως οι λούστροι δεν έχαιραν ιδιαίτερης εκτίμησης στην κοινωνία. Συνηθισμένη η βρισιά «άντε ρε, λούστρο» ενώ οι γονείς συμβούλευαν τα παιδιά τους να ασχοληθούν με τα γράμματα ή την τέχνη «για να μην καταντήσεις λούστρος».

Η εικόνα στα στεγασμένα στιλβωτήρια ήταν διαφορετική. Υπερυψωμένες πολυθρόνες στη σειρά, σαν θρόνοι, υποδέχονταν τους πελάτες, δίνοντάς τους ψευδαίσθηση αρχοντιάς. Οι στιλβωτές δούλευαν όρθιοι ή καθισμένοι σε καρέκλα αντί στο χαμηλό σκαμνί των υπαίθριων συναδέλφων τους.

Τα διάφορα αυτογυαλιστικά φιαλίδια και σφουγγαράκια, που άρχισαν να εμφανίζονται στις αρχές της δεκαετίας του '70, σε συνδυασμό με την ασφαλιτόστρωση όλων των δρόμων και την οικονομική ανάκαμψη που ακολούθησε, εξαφάνισε το επάγγελμα του λούστρου.

Σήμερα κασελάκια βρίσκεις μόνο στα παλιατζίδικα, στο Μοναστηράκι, και βεβαίως στις παλιές ελληνικές ταινίες.

6. Όταν η αγάπη «περπε-ρεύεται...»

Ένα γεγονός που έσπαγε τη μονοτονία της παιδικής μας ζωής ήταν το ευχέλαιο. Η θεοσεβούμενη γιαγιά μου και η μητέρα μου, τουλάχιστον μια φορά το χρόνο, όπως συνηθιζόταν τότε, φώναζαν τον παπα-Γιώργη για να επιτελέσει ένα από τα επτά ιερά μυστήρια της Ορθοδοξίας.

Η σάλα του σπιτιού μας ετοιμαζόταν για τον σκοπό αυτό. Βάζαμε τις καρέκλες περιμετρικά, όπως κάνανε στα πάρτι της εποχής, για να καθίσουν οι καλεσμένοι. Στο τραπέζι άσπρο τραπεζομάντιλο και δίπλα τα «σύνεργα» του μυστηρίου: εικόνα της Παναγίας

ακουμπισμένη όρθια σε ένα βάζο με λουλούδια από τον κήπο μας, θυμιατήρι, καντήλι με λάδι, ένα πιάτο νερό με κλωνάρι βασιλικό, τρία σπιρτόξυλα με βαμβάκι τυλιγμένο στη άκρη, επτά κεριά μπηγμένα σε αλεύρι που θα γινόταν πρόσφορο, ένα μάτσο κεριά για τους παριστάμενους και ένα χαρτάκι με γραμμένα τα ονόματα «υπέρ υγείας».

Την καθορισμένη ώρα, κατέφθναν οι γειτόνισσες. Ο παπα-Γιώργης χαιρετούσε τους παρισταμένους και άρχιζε το μυστήριο. Εκείνοι στέκονταν όρθιοι με το αναμμένο κερι στο χέρι. Ο παπάς έβαζε το πετραχήλι άναβε τα καρβουνάκια στο θυμιατό κάτω από τα περίεργα βλήματα των παιδιών, που χάζευαν τις σπιθίτσες που έβγαζαν. Η ευωδιά του καιόμενου λιβανιού πλημμύριζε το δωμάτιο και το έκανε να μοιάζει με μικρή εκκλησία με κατανυκτική ατμόσφαιρα.

Μου άρεσε να ακούω τον παπα-Γιώργη να ιερουργεί. Από όλη την ακολουθία θυμάμαι με νοσταλγία κάποια σημεία, όπως η περικοπή της προς Κορινθίους επιστολής του Αποστόλου Παύλου περί αγάπης. Κάποιες λέξεις δεν τις ήξερα τότε αλλή με εντυπωσίαζαν, όπως το “περπερεύεται” που ακουγόταν λίγο αστειό στα παιδικά μου αυτιά εξ αιτίας του ήχου αλλή και της ομοιοκαταληξίας της με το “ρεύεται”. Επίσης η έννοια του “φυσιούται” με ταλαιπωρούσε αλλή ως σύνολο αντιλαμβανόμενον το νόημα της περικοπής και αποηάμβανα την μουσικότητα και την σημασία της.

Μου άρεσε επίσης να ακούω εκείνα τα αλληπάλληλα “κυριελέησον”, που έψελνε ο παπάς ανεβαίνοντας την μουσική κλίμακα και στη συνέχεια κατεβαίνοντάς την. Επειδή γνώριζα την παροιμία «το πολύ το κυριελέησον το βαριέται κι ο παπάς» περιεργαζόμενον προσεκτικά τον παπα-Γιώργη για να διακρίνω σημάδια βαριεστημάρας, που όμως ποτέ δεν εντόπισα.

Αλησμόνητη η στιγμή που ένας-ένας όλο το «εκκλησίασμα» γονατιστοί χωνόμασταν κάτω από το πετραχήλι για την ευχή.

Το άλειμμα του μετώπου, του πηγουνιού, της δεξιάς και της αριστερής παρειάς γινόταν με αυτή την σειρά, σε σχήμα σταυρού με τα τρία μπαμπακάκια βουτηγμένα στο λάδι του καντηλιού. Προτεινάμε τα χέρια μας με τεντωμένες τις παλάμες για το άλειμμα

και των δύο πλευρών. Και έτσι, με το πρόσωπο να γυαλίζει από το ήλαδι, σαν ηλαωμένοι ποντικοί, περιμέναμε να μας δώσουν ένα κομμάτι βαμβάκι για να καθαριστούμε, αφού οι χαρτοπετσέτες και τα χαρτομάντιλα περίμεναν τον εφευρέτη τους.

Μετά το «δι' ευχών», ακολουθούσαν τα κεράσματα. Έρχονταν καφέδες, ηουκούμια και δροσερό νερό και άρχιζε η κουβέντα με πρωταγωνιστή τον παπα-Γιώργη. Μιλούσαν μόνο οι μεγάλοι. Εμείς, τα παιδιά, βλήπαμε, ακούγαμε, σχολιάζαμε χαμηλόφωνα και περιμέναμε την Κυριακή να κοινωνήσουμε «βάζοντας χρυσό δοντάκι». Όχι, προς θεού, όχι από εκείνα τα απαίσια στο στόμα των μεγάλων, που όταν το άνοιγαν έμοιαζε με μπιζουτιέρα.

Σε χαλαρή ατμόσφαιρα αηλιά με σέβας, οι μεγάλοι ρωτούσαν τον παπά για επίκαιρα θέματα της ενορίας. Εκείνος άκουγε και απαντούσε με την βαθιά, ζεστή φωνή του. Σε λίγο η ομήγυρης διαηλύταν με πολλή «βοήθειά σας». Ο παπάς έπρεπε να τρέξει σε άηηες υποχρεώσεις και οι γυναίκες στα νοικοκυριά τους.

Ευχέλαιο έκαναν επίσης στα σπίτια που κατοικούνταν για πρώτη φορά ή όταν είχε συμβεί κάποιο κακό στην οικογένεια, «για να φύγει η γρουσουζιά».

Μην κάνετε τον κόπο να ρωτήσετε σήμερα κάποιο παιδί αν ξέρει τι είναι το ευχέλαιο. Το πιθανότερο είναι να σας επιστρέψει τη ερώτηση «νέο παιχνίδι στο κινητό;».

7. Με τους ντενεκέδες στο νερούηά

Όηα τα σπίτια τότε δεν είχαν παροχή νερού από την Ε.Ε.Υ. (Εηηηνική Εταιρία Υδάτων), κοινώς γνωστή ως Ούηεν, όνομα που ξέμεινε από την αγγηική εταιρία που διαχειριζόταν πιο παηιά την ύδρευση από τον Μαραθώνα. Η σύνδεση κόστιζε πανάκριβα, περίπου 2.000 δραχμές όταν το μεροκάματο του εργατή ήταν ένα πενηντάρικο.

Τότε, πώς υδρεύονταν τα σπίτια; Η Ούηεν είχε φροντίσει για αυτό. Σε κάθε γειτονιά, σε μια γωνιά οικοδομικού τετράγωνου από όπου περνούσε ο κεντρικός αγωγός, ξεφύτρωνε στο πεζοδρόμιο ένας σωηήνας με ύπος ένα περίπου μέτρο σε σχήμα Γ, που κατέληγε σε βρύση.

Την καθορισμένη ώρα, ερχόταν ο «νερουλιάς», συνήθως ένας γείτονας, κουβαλώντας την καρεκλίτσα του και ένα μεγάλο Ταυ κλειδί. Άνοιγε την παροχή του νερού στο παρακείμενο φρεάτιο και με το κλειδί χτυπούσε επανειλημμένα το μαντεμένιο καπάκι του, που έβγαζε ένα δυνατό, καμπανιστό ήχο, όπως το σήμαντρο στα μοναστήρια, ανακοινώνοντας έτσι την άφιξή του.

Πολλές νοικοκυρές, πριν ακόμη έλθει, είχαν ήδη βάλει στη σειρά, δίπλα στη βρύση, τους γκαζοντενεκέδες με το ξύλινο χερούλι καρφωμένο στο άνοιγμα, τις στάμνες και τα άλλα δοχεία τους ενώ νέοι ντενεκέδες έρχονταν για να μπουν στη σειρά με την πάροδο της ώρας. Για κάθε γκαζοντενεκέ πλήρωναν στον νερουλιά κάποιες δεκάρες.

Στην συνέχεια άρχιζε το δύσκολο έργο της μεταφοράς των γεμάτων ντενεκέδων, που είχαν πλέον βαρύνει. Κάποιοι τους φόρτωναν σε αυτοσχέδια καροτσάκια. Με αυτό το νερό ξεδιψούσαν, μαγείρευαν, πλένονταν και πότιζαν τις γλιάστρες ή τον κηπάκο τους.

Μόλις έφταναν οι ντενεκέδες με το νερό στο σπίτι, γέμιζαν τις στάμνες και τα κανάτια. Από εκεί έπιναν νερό, που είχε την ευχάριστη γεύση του πηλού. Από τους πόρους της στάμνας περνούσε συνεχώς ελάχιστη ποσότητα νερού που εξατμιζόταν κρατώντας έτσι δροσερό το περιεχόμενο. Το στόμιο της στάμνας έφραζε με κουκουνάρι ή σανιδάκι με ένα «πόδι» καρφωμένο στη μέση, το «μπαρδακοβούλημα», όπως το έλεγε η γιαγιά μου.

Πώληση πόσιμου νερού γινόταν και από τους νερουλιάδες που γυρνούσαν τις γειτονιές με κάρο που το έσερνε άλογο. Κάθε τόσο έκανε στάση και ο κόσμος γέμιζε τα δοχεία του.

Κάποια από τα λίγα σπίτια που είχαν σύνδεση με την Ούλην διευκόλυναν τους γείτονες. Τους επέτρεπαν να παίρνουν με τους ντενεκέδες τους νερό από την βρύση της δικής τους αυλής, συμμετέχοντας στα έξοδα, αντί να τρέχουν στους δημόσιους κρουνοί.

Εξ αιτίας των συνθηκών ύδρευσης, η κατανάλωση του νερού

από τα νοικοκυριά γινόταν με μεγάλη φειδώ.

Με την πάροδο των ετών οι συνδέσεις με το κεντρικό δίκτυο πύκνωσαν και στην επόμενη δεκαετία, όταν μάλιστα ο κόσμος μετεγκαταστάθηκε σε διαμερίσματα πολυκατοικιών, όλα σχεδόν τα σπίτια διέθεταν τρεχούμενο νερό, βάζοντας τέρμα στην ταλαιπωρία ετών.

8. «Βρέχει στη φτωχογειτονιά...»

Το αυτονόητο σήμερα, δηλαδή ασφαλιστωμένοι δρόμοι μέσα στην πόλη, εκείνη την εποχή φάνταζε μακρινό όνειρο. Εκτός από τις κεντρικές λεωφόρους που διέσχιζαν τους δήμους, οι άλλοι ήταν χωματόδρομοι. Λασπουριά και μικροί χείμαρροι το χειμώνα.

Το να πάμε στο σχολείο με βροχή ήταν μια περιπέτεια. Θυμάμαι την οδό Σπάρτης, χωματόδρομος τότε, που γινόταν Πηνειός. Για την διασχίσουμε κάθετα έπρεπε να εντοπίσουμε τα μέρη που η στάθμη του νερού ήταν χαμηλότερη. Πηδώντας από πέτρα σε πέτρα, με πλαστικό αδιάβροχο, γαλιότσες και την σάκα στο χέρι, φτάναμε επί τέλους στο χωρίς θέρμανση σχολείο, με μουσκεμένες κάλτσες. Κι όταν το κρύο ήταν τσουχτερό τα δάχτυλα ποδιών και χεριών κοκκίνιζαν από τις χιονίστρες.

Τις βροχερές ημέρες το περπάτημα γινόταν δύσκολο. Σε κάθε βήμα το παπούτσι κολλούσε στην πηλώδη λάσπη σαν βεντούζα. Μερικές φορές, αν τα κορδόνια δεν ήταν σφιχτά δεμένα, το πόδι έβγαινε από το παπούτσι που παρέμενε πεισματικά κολλημένο στη λάσπη. Σε κάθε βήμα η λάσπη συσσωρευόταν στις σόλες και στα βάρδουλα βαραίνοντας τα παπούτσια.

Όταν, επί τέλους, διέσχιζες το «λασποπέδιο» (κατά το ναρκοπέδιο), έψαχνες μια σκληρή επιφάνεια για να τρίψεις τις σόλες, διώχνοντας την πολλή λάσπουριά. Για αυτό τον σκοπό, δίπλα στην εξώπορτα, πολλὰ σπίτια είχαν μια κάθετη λάμα. Πριν μπεις, έξυνες επάνω της τα παπούτσια καθαρίζοντάς τα πριν τα τρίψεις στο χαλάκι της εισόδου και χτυπήσεις το μπρούτζινο ρόπτρο, για να σου ανοίξουν.

Το καλοκαίρι, πνιγόσουνα στον κουρνιαχτό. Κάθε που πέρναγε ένα όχημα ο μπουχός χωνόταν στα ρουθούνια μας και πασπάλιζε το σύμπαν. Οι υδροφόρες του δήμου έπαιρναν τους δρόμους και κατάβρεχαν το χώμα φέρνοντας μια πρόσκαιρη ανακούφιση. Συχνά η ξυπόλυτη πιτσιρικαρία τις ακολουθούσε από κοντά και διασκέδαζε βρέχοντας τα πόδια της.

Θυμάμαι την ασφαλιτόστρωση των δρόμων της γειτονιάς μου, που ήλθε αργότερα. Τα κομπρεσέρ δεν είχαν ακόμη εφευρεθεί. Οι εργάτες με σιδερένιο ήλοστό έκαναν τρύπα στο βράχο και έβαζαν μασούρια δυναμίτη με φυτίλι. Την κάλυπταν με χοντρή λαμαρίνα και από πάνω βαριές πέτρες ώστε η έκρηξη να μην εκτονωθεί προς τα πάνω, στον αέρα, αλλά στο πλάι, σπάζοντας τον βράχο. «Βάρδα, φουρνέλο» φώναζαν ειδοποιώντας τον κόσμο να μην πλησιάσει.

Ύστερα έστρωναν τους δρόμους με πέτρες σε μέγεθος πατάτας κι από πάνω γαρμπίλι και άμμο, για υπόστρωμα πριν πέσει η πίσσα. Όλα αυτά τα κυλίνδριζε ο οδοστρωτήρας της εποχής προχωρώντας αργά και εφιαλτικά, μπρος-πίσω. Πού τα σημερινά μεγαθήρια που στο πι και φι στρώνουν χιλιόμετρα ασφαλτο.

Οι χωματόδρομοι είχαν όμως ένα πλεονέκτημα: μπορούσες να τους πατήσεις ξυπόλυτος το καλοκαίρι, πράγμα αδύνατο στην καυτή ασφαλτο. Μόλις τέλειωνε η σχολική χρονιά, τα αγόρια του δημοτικού πετούσαν τα παπούτσια κι έβγαιναν στους δρόμους και στις αλάνες με σορτσάκι και φανελάκι. Ηδονική η αίσθηση να νιώθεις κάτω από τις πατούσες σου το χώμα, σαν τους Πρωτόπλαστους.

Σήμερα, βέβαια, αυτό μου φαίνεται αδιανόητο. Μα, δεν μας πονούσαν τα χαλίκια που πατούσαμε; Δεν κοβόμασταν από σπασμένα γυαλιά ή αιχμηρές πέτρες; Τίποτα δεν παθαίναμε. Κι όταν τέλειωνε το παιχνίδι και μαζευόμασταν σπίτι, μας περίμενε στην εξώπορτα η μάνα μας με την κανάτα και την λεκάνη για ποδόλουτρο, μη μαγαρίσουμε τα δωμάτια...

9. Από το ξουράφι στο Gillette Mach 7

Από αμνημονεύτων ετών, το εργαλείο αφαίρεσης των τριχών από το ανδρικό πρόσωπο ήταν το περίφημο «ξουράφι του μπαρμπέρη». Κλασική είναι η εικόνα του τροχίσματός του στο δερμάτινο λουρί. Το ξύρισμα αυτό έχει απαθανατιστεί στο σελουλόιντ από τον Σαρλώ και τον Βέγγο, με αστείες κινήσεις και υπό τον ήχο του «Φίγκαρο». Οι κουρείς με «ελαφρύ χέρι» έχαιραν ιδιαίτερης εκτίμησης.

Το μεγάλο μέγεθος του ξουραφιού και το άγγιγμα στο λαιμό του έδινε διαστάσεις φονικού οργάνου προξενώντας υποσυνείδητα φόβο.

Όλα άλλαξαν όταν ήλθαν τα δίκοπα ξουραφάκια με την ξυριστική μηχανή, τα Ζιλέτ και τα Άστορ, που διαφημίζονταν κατά κόρο στα γήπεδα και στις ραδιοφωνικές μεταδόσεις ποδοσφαιρικών αγώνων. Τα αξεσουάρ περιλάμβαναν μικρό λεκανάκι για την σαπουνάδα και πινέλο. «Η μισή επιτυχία του ξυρίσματος είναι η σαπουνάδα» έλεγαν. Όταν στόμωνε η λεπίδα από την χρήση, η ζωή της παρατεινόταν με τρόχισμά της στο εσωτερικό ενός ποτηριού. Α, να μην ξεχάσουμε και την στύψη, ένα μπαστούνακι που σταματούσε την ροή του αίματος στα συχνά κοψίματα, αλλιά έτσουζε σαν διάολος.

Γύρω στο 1960 έκαναν την εμφάνισή τους οι ηλεκτρικές ξυριστικές μηχανές ρεύματος και μπαταρίας Brown. Οι κατασκευαστές σπιτιών φρόντισαν να τοποθετήσουν την ειδική πρίζα στα μπάνια των νέων διαμερισμάτων. Στις διαφημίσεις, μια γυναικεία φωνή ρωτούσε ειρωνικά: «εσείς παραμένετε εραστής της... σαπουνάδας;». Πολλοί άνδρες δεν υιοθέτησαν την νέα εφεύρεση, ίσως γιατί δεν έκανε το βαθύ ξύρισμα που ήθελαν. Με τα χρόνια καταργήθηκε και η πρίζα.

Στο μεταξύ έκαναν την εμφάνισή τους τα μονά ξουραφάκια τύπου injector που εισχωρούσαν στη σχισμή της μηχανής με ειδικό τρόπο.

Ακολουθώντας την μόδα της πρόσκαιρης χρήσης (γυναικεία καλσόν, στυλ κ.λπ.), την επανάσταση έφεραν η Bic και η Gillette

με πλαστικές ξυριστικές μηχανές που είχαν ενσωματωμένο ξυραφάκι. «Όσο σε ξυρίζει το κρατάς. Μετά το πετάς» μας πληροφορούσε η διαφήμιση.

Η σαπουνάδα και το πινέλο είχαν αντικατασταθεί από τον αφρό ξυρίσματος που απλώνεται με τα δάχτυλα ενώ την θέση της κοιλότητας που φηλόγιζε το φρεσκοξυρισμένο δέρμα πήρε το aftershave balsam.

Ο ανταγωνισμός των κατασκευαστών πρόσθετε κάθε τόσο και από μια λεπίδα στο ίδιο ξυράφι. Έτσι, η μία λεπίδα έγινε δύο, τρεις, τέσσερις, πέντε και δεν ξέρω μέχρι πού έχουν φτάσει. Ίσως κάποτε ξεπεράσουν τις δέκα! Κάθε τόσο αλληάζουν τον σχεδιασμό στο χερούλι της μηχανής, κάνουν κινητή την κεφαλή και προσθέτουν λιπαντικό για να γλιστρά στο δέρμα.

Παλιά το ξύρισμα ήταν ιεροτελεσσία που απαιτούσε τον χρόνο της, ιδιαίτερα όταν γινόταν και κόντρα. Τώρα, στην εποχή της ταχύτητας, έγινε υπόθεση μερικών λεπτών, βοηθούσης και της τεχνολογίας.

Σήμερα θα δεις τα παλαιού τύπου ξυραφάκια ξεχασμένα σε μια γωνιά, στα ράφια του σούπερ μάρκετ, να κρύβονται ντροπαλιά πίσω από τους υπερσύγχρονους ανταγωνιστές τους.

Όσοι νομίζουν ότι η ξυριστική μηχανή ήταν μόνο αντρικό αξεσουάρ κάνουν λάθος. Πριν βγουν οι αποτριχωτικές αλοιφές, κεριά και ειδικές συσκευές, οι γυναίκες την χρησιμοποίησαν σε διάφορα μέρη του σώματος κυρίως τα πόδια και την μασχάλη.

Η ευκολία των ξυριστικών μηχανών κατάργησε από χρόνια το ξύρισμα στον μπαρμπέρη. Εύγλωττη είναι η παλιά είδηση της εφημερίδας «Καθημερινή» με ημερομηνία 8/9/1962:

«ΠΟΛΕΜΟΣ» ΛΕΠΙΔΩΝ: Εκπρόσωποι των κουρέων και κομμωτών όλης της χώρας συνεληθόντες εις Αθήνας ενέκριναν ψήφισμα, διά του οποίου διαπιστούται η τραγική, ως χαρακτηρίζεται, θέσις των, λόγω της ευρείας χρήσεως των ξυριστικών λεπίδων και των ξυριστικών μηχανών και ζητούν την επιβολήν μικρού φόρου εις τας ξυριστικές λεπίδας, διότι άλλως θα υποχρεωθούν να απόσχουν εκ της εργασίας των».

Όμως, με τις τρίχες δεν τελειώσαμε ακόμη. Θα τα ξαναπούμε στο κεφάλαιο 33 με τίτλο «Θα φάμε τα μουστάκια μας» και στο 62 με τίτλο «Εν χρω κεκαρμένοι».

10. «Θα γίνει της Κορέας!»

Η αρχή της δεκαετίας του '50 σηματοδεύτηκε από ένα πόλεμο, στον οποίο συμμετείχε με στρατεύματα και η Ελλάδα. Ήταν ο πόλεμος της Κορέας, το αποτέλεσμα του οποίου ήταν η δημιουργία των κρατών της Βόρειας και της Νότιας Κορέας με σύνορα τα ίδια που υπήρχαν πριν από τις εκθροπραξίες!

Για πολιτικούς λόγους, η παρουσίαση των οποίων δεν αφορά στο βιβλίο μας, ο πόλεμος αυτός ξεχάστηκε. Πέπλος σιωπής τον τύλιξε διεθνώς αλλιά και στην Ελλάδα, και ως θρηνήσαμε και εμείς θύματα. Ο τότε βασιλιάς Παύλος αποχαιρετούσε με χειραψία καθένα ξεχωριστά τους εθελοντές στρατιώτες που έφευγαν για την Κορέα. Κάποιοι από αυτούς επέστρεψαν αργότερα μέσα σε φέρετρα.

Ο πόλεμος της Κορέας άφησε ασυγκίνητη την τέχνη. Καμιά ελληνική ταινία δεν είδαμε, κανένα μυθιστόρημα δεν διαβάσαμε με καμβά τον πόλεμο αυτόν. Μοναδική εξαίρεση, εξ όσων γνωρίζω, το μυθιστόρημα του Ηλία Μαγκλήνη «Πρωινή γαλήνη» (Μεταίχμιο, 2015), το οποίο αναφέρεται διεξοδικά σε αυτόν τον πόλεμο, παρακολουθώντας τον πρωταγωνιστή που συμμετείχε ως αξιωματικός στο εκστρατευτικό σώμα.

Ο απόηχος του πολέμου αυτού άφησε το στίγμα του στην έκφραση της εποχής «έγινε της Κορέας» αντίστοιχη της «έγινε της πουτάνας».

Ο πόλεμος της Κορέας μπήκε και στο εύθυμο τραγουδάκι, που έκανε θραύση όταν κυκλοφόρησε το 1951: «Η γυναίκα είναι ζημιά», σε στίχους Σακελάρη-Γιαννακόπουλου, που τραγούδησε ο Φώτης Πολυμέρης και μεταγενέστερα ο Γιάννης Πάριος: «Για μια Μιράντα / εξηλώθηκα, παιδιά, μέχρι τιράντα / και για μια Ρέα / φεύγω τώρα εθελοντής για την Κορέα».

Τρύπωσε όμως και σε μία σουρεαλιστική φράση, από εκείνες που αφθονούσαν τότε μεταξύ των παιδιών: «Τα μάθατε τα νέα; Ο σκύλος μας κι η γάτα μας επήγαν στην Κορέα».

Όταν η ναυτιλιακή εταιρία, που εργαζόμουν κάποτε, παρέλαβε πλοίο κατασκευασμένο σε ναυπηγείο της Κορέας, τον καθιε-

ρωμένο αγιασμό στην καθέλικυσή του έκανε ο Κορεάτης πατήρ Κωνσταντίνος. Ρωτώντας έμαθα την ιστορία του: εγκαταλειμμένο βρέφος τον είχε βρει το ελληνικό στράτευμα στην Κορέα, το πήρε υπό την προστασία του, το βάπτισε και το «υιοθέτησε».

Στις επίσημες και ανεπίσημες εμπορικές συνομιλίες οι Κορεάτες θυμούνται την συνεισφορά των Ελλήνων στρατιωτών στην δημιουργία του ελεύθερου κράτους τους. Ας την θυμόμαστε κι εμείς, εις μνήμην των πεσόντων ελληνόπουλων.

11. «Αν δεν έχεις γέρο, ν' αγοράσεις»

Γνώρισα δύο γιαγιάδες και κανένα παππού, αφού και οι δύο πέθαναν λίγο μετά τα σαράντα τους, από παθολογικά αίτια, επαληθεύοντας την ισχύουσα μέχρι τώρα αντίληψη ότι οι γυναίκες είναι μακροβιότερες.

Ιδιωτικά γηροκομεία δεν υπήρχαν, όπως σήμερα, που έχουν μετονομασθεί σε οίκους ευγηρίας για λόγους ευφημισμού. Υπήρχαν μόνο δημόσια, που περιέθαλπαν άπορους της τρίτης ηλικίας, όπως εκείνο στον Πειραιά, στη λεωφόρο Βασιλίσσης Σοφίας (νυν Γρηγορίου Λαμπράκη), στους πρόποδες του λόφου της Καστέλλας και το άλλο στην Αθήνα, επί της λεωφόρου Κηφισίας.

Εθεωρείτο μεγάλη ντροπή για τα τέκνα να «πετάξουν τον γονιό τους στο γηροκομείο». Έτσι οι γέροι έμεναν μαζί με ένα από τα παιδιά τους, που λειτουργούσαν σαν κοινωνική ασφάλιση των γονιών τους. Σύμφωνα με τις κοινωνικές προσταγές της εποχής το παιδί αυτό ήταν το μεγαλύτερο αγόρι, που μετά τον θάνατο του πατέρα, αναλάμβανε τα βάρη της οικογένειας. Αυτό συνέβη και με τον μεγάλο αδελφό της μητέρας μου που, όταν πέθανε ο παππούς μου, εκείνος ανάλαβε να προικίσει τις πέντε αδελφές του με την βοήθεια, αργότερα, του μικρότερου αδελφού του.

Οι κόρες είχαν να φροντίσουν την πεθερά τους, σύμφωνα με τον κανόνα που προαναφέραμε. Ο κανόνας αυτός, με κάποιες εξαιρέσεις, ήταν χρήσιμος αφού έβαζε μια τάξη στο κοινωνικό αυτό θέμα και εξουδετέρωνε ή εξομάληνε ενδεχόμενες τριβές στις σχέσεις μεταξύ αδελφών, ως προς το ποιος θα πάρει τους γονείς

στο σπίτι του.

Η αναγκαστική συγκατοίκηση νύφης με πεθερά δεν ήταν πάντοτε αρμονική, αφού η δεύτερη ανακατευόταν στο νοικοκυριό περισσότερο από ό,τι θα ήθελε η νύφη. Και οι δυο διεκδικούσαν την αγάπη του γιου – συζύγου, που βρισκόταν ανάμεσα σε δύο πυρά και προσπαθούσε να κρατά ισορροπίες. Βλέπεις, η νύφη έμενε όλη μέρα στο σπίτι, επειδή, όπως ξανάπαμε, το να δουλέψει εκτός σπιτιού, εθεωρείτο προσβλητικό για τον «ανίκανο σύζυγο που δεν μπορεί να την θρέψει». Αντίθετα, η κοινωνία εκθείαζε τον «κουβαλητή», που το Σαββατόβραδο επέστρεφε στο σπίτι φορτωμένος τις τσάντες με τα τρόφιμα για την οικογένεια.

Αυτή η νοοτροπία συνεχίστηκε και στην επόμενη δεκαετία, όπως μαρτυρεί η ταινία «Μιας πεντάρας νιάτα», που γυρίστηκε το 1967, και στηριζόταν στην άρνηση του συζύγου-Στέφανου Ληναίου να επιτρέψει στην γυναίκα του-Έλλη Φωτίου να εργασθεί παρά την μεγάλη τους οικονομική ανάγκη. Αυτό άρχισε να ατονεί λίγα χρόνια αργότερα όταν η γυναίκα χειραφετήθηκε, μπήκε στον επαγγελματικό στίβο και κατάκτησε όλα τα ανδρικά επαγγέλματα, μηδέ του πιλότου πολεμικής αεροπορίας εξαιρουμένου. Βέβαια, έτσι προέκυψε η «Μαίρη Παναγιωταρά» του Κηληδόνη, αλλιώς αυτό είναι μια άλλη ιστορία...

As επανέλθουμε στη συγκατοίκηση νύφης και πεθεράς, που αφήσαμε στη μέση προηγουμένως. Η νύφη, έστω και με δυσκολία, αποκαλούσε την πεθερά «μητέρα». Εθεωρείτο αδιανόητο να την προσαγορεύσει με το μικρό της όνομα, όπως γίνεται στην εποχή μας, που έχει αντιγράψει τις αμερικανικές συνήθειες. Συχνά, η νύφη απέφευγε εντελώς να προσφωνήσει την πεθερά, χρησιμοποιώντας στην ανάγκη το «καλέ».

«Αν δεν έχεις γέρο, να αγοράσεις» λήει μια παροιμιώδης έκφραση για να τονίσει την πολλαπλή αξία της ύπαρξης ηλικιωμένων στο σπίτι: πηγή σοφίας και συμβουλών, συμβολή στο μεγάλο των εγγονιών, παροχή παντοειδούς βοήθειας. Αυτό το γνωρίζω από πρώτο χέρι επειδή ευτύχισα να μεγαλώσω σε ένα σπίτι με γιαγιά: την μητέρα του πατέρα μου, την κυρ-Ασημίνα, όπως την έλεγαν στην γειτονιά.

Η γιαγιά μου έχει παίξει σημαντικό ρόλο στη ζωή μου και στην διαμόρφωση του χαρακτήρα μου μέχρι τον θάνατό της, όταν

ήμουν δεκαέξι ετών. Το διάστημα αυτό μου φάνηκε πολύ μεγάλο επειδή, όπως είναι γνωστό, οι πρώτες δεκαετίες στη ζωή μας περνούν εξαιρετικά αργά σε αντίθεση με τις επόμενες κάθε μία από τις οποίες τρέχει πιο γρήγορα από την προηγούμενη.

Μία από τις πρώτες μου αναμνήσεις είναι η γιαγιά μου καθιστή στο κρεβάτι να με ξαπλώνει πάνω στα τεντωμένα πόδια της και να με κουνά αριστερά δεξιά, ενώ η αδελφή μου, δίπλα, περίμενε την σειρά της.

Η γιαγιά μου ήλθε πρόσφυγας από την Μενεμένη της Σμύρνης, χήρα με έξι παιδιά και ξενόπληνε για να τα αναστήσει. Δεν ήξερε γράμματα· με δυσκολία ζωγράφιζε την υπογραφή της. Ήταν θύμα των αντιλήψεων των δικών της γονιών που, όπως έλεγε η ίδια, πίστευαν ότι στα κορίτσια δεν χρειάζονται γράμματα για να μην γράφουν... ραβασάκια! Αυτό, βέβαια, δεν εμπόδισε την αλληλογραφία της με τον παππού μου, του οποίου φέρω υπερφάνως το ονοματεπώνυμο, με την διαμεσοδιάβηση εγγράμματης φίλης της.

Αξίζει εδώ να διηγηθώ με δυο λόγια το πώς ζήτησε ο παππούς το χέρι της γιαγιάς μου. Έπινε με τους φίλους του όλο το βράδυ, σε ουζερί απέναντι από το σπίτι της. Ήμερώματα, του την δίνει και χτυπάει την πόρτα της. Ξυπνά την προ-γιαγιά μου, που βγαίνει τρομαγμένη, και της λέει λεβέντικα: «ήλθα να ζητήσω το χέρι της Ασημίνας. Ή μου την δίνεις και την παίρνω ή σηκώνομαι και φεύγω». Εκείνη, αντί να τον ξαποστείλει για την συμπεριφορά του, επειδή ο υποψήφιος γαμπρός ήταν από καλή οικογένεια και είχε κι ο ίδιος καλή φήμη, έστειλε τον γιο της, τον Πανάνη, να πάει με την φοράδα στο χωράφι που κοιμόταν ο άντρας της και να τον φέρει. Ήλθε, δώσανε τα χέρια και σφάξανε έναν κόκορα από το κοτέτσι για να το γιορτάσουν με φαγοπότι.

Παντρευτήκαν και ζήσαν ερωτευμένοι. Ρομαντικό παράδειγμα προς μίμηση: κοιμόνταν αγκαλιασμένοι κι όταν κουράζονταν, αντί να αλληλάξουν πλευρό και να βρεθούν πλάτη με πλάτη, ο παππούς σηκωνόταν και ερχόταν στην άλλη πλευρά του κρεβατιού. Έτσι αλληλάζαν πλευρό συνεχίζοντας το αγκάλιασμά τους. Μέχρι τα σαρανταένα του, που πέθανε ο παππούς, είχαν κάνει οκτώ παιδιά...

Το μεγάλο ψυχολογικό στήριγμα της γιαγιάς μου, που την βοήθησε να σταθεί όρθια στα μεγάλα βάσανα που πέρασε αλλιά και στα φοβερά περιστατικά της ζωής της, που θυμίζουν αρχαία τρα-

γωδία, ήταν η πίστη της στην θρησκεία. Πήγαινε κάθε Κυριακή, πρωί-πρωί στη εκκλησία κι όταν παραγέρασε και δεν την έπαιρναν τα πόδια της άκουγε την λειτουργία από το ραδιόφωνο, δίπλα στο αναμμένο καντηλάκι και το κερί, δημιουργώντας εκκλησιαστική ατμόσφαιρα.

Κάθε βράδυ έκανε την προσευχή της φωναχτά, μπροστά στα εικονίσματα. Το καλοκαίρι προσευχόταν έξω, σε μια γωνιά της αυλής με το βλέμμα υψωμένο στον ουρανό, για αμεσότερη επαφή με το Θείο! Από τις πολλές φορές που την είχα ακούσει την είχα μάθει απέξω.

Όταν πρωτάκουσα τον «κυρ-Αντώνη» του Χατζιδάκι, που έκανε προσευχή, την γιαγιά μου θυμήθηκα. Όπως μου είχε εξηγήσει η ίδια όταν κάποτε την ρώτησα, ολόκληρη η προσευχή της, που διαρκούσε αρκετήν ώρα, ήταν δικός της αυτοσχεδιασμός και στηριζόταν σε διάφορα ακούσματα της στην εκκλησία. Το αποτέλεσμα όμως είχε ειρμό, αγνότητα, αγάπη, ευλάβεια και συγκινητική ικεσία!

Ανάμεσα στους πολλούς αγίους που μνημόνευε ήταν και Αγία Μαρίνα, με το όνομα της οποίας είχε φτιάξει μία παρήχηση «...κι Αγία Μαρίνα, μάρανε τον οχτρό, κι Άγια Σοφία βοήθησέ με, δώσ' μου την αγάπη, την ελπίδα και την υπομονή...».

Ένας συνομήλικος φίλος μου είπε ότι και η δική του γιαγιά έλεγε στην προσευχή της «Άγια Μαρίνα μάρανε το φίδι, το σκροπίδι, και τον κακό τον άνθρωπο και τον λυσσάρο σκύλο...». Υπέροχη ελληνική λαλιά!

Η γιαγιά μου ήταν θυμόσοφη. Όπως ίσως όλες οι γιαγιές της εποχής ήταν πηγή λαϊκής σοφίας που απέκτησε μέσα από τις δυσκολίες της ζωής. Συνήθιζε να λέει: «και τα καλά δεχούμενα, και τα κακά δεχούμενα», είτε για να παρηγορήσει κάποιον άηλο είτε για να το ακούσει η ίδια και να παρηγορηθεί για όσα κακά της είχαν συμβεί.

Στην τραπεζική καριέρα μου, ένας βασικός κανόνας της πιστωτικής πολιτικής ήταν η σημασία της διαχρονικής συνέπειας του δανειολήπτη και η τήρηση των υποχρεώσεων που αναλάμβανε με την δανειακή σύμβαση. Όλο αυτό το κατεβατό η γιαγιά μου το έλεγε με τέσσερις μόνο λέξεις: «Δανείσου, καλοπήλωσε, πάλι ξαναδανείσου». Έχω άδικο να ισχυρίζομαι ότι ο καλύτερος τραπεζι-

της που συνάντησα ήταν η αγράμματη γιαγιά μου;

Έμαθα όμως και άλλες «σοφίες» από εκείνη:

«Άλλα κι άλλα / κι άλλα της μεγάλης Παρασκευής το γάλα» έλεγε, εννοώντας ότι άλλες είναι οι πραγματικές αμαρτίες και όχι να πίνεις γάλα την Μεγάλη Παρασκευή.

«Η καλή νοικοκυρά είναι δούλα και κυρά», που αντικατόπτριζε την νοικοκυρική αρετή των γυναικών.

«Ο θεός σιχάθηκε τον φτωχό περήφανο και τον γέρο πόρνο», που, όπως έμαθα πολύ αργότερα, είναι η λαϊκή εκδοχή του βιβλικού «Τρία είδη εμίσησεν η ψυχή μου: Πτωχόν υπερήφανον και πλούσιον ψεύστην, γέροντα μοιχόν ελλατούμενον συνέσει» (Σοφία Σειράχ ΚΕ 2)

«Πότε πίτα με τυρί / πότε πίτα μοναχή», που είναι κι αυτό μια άλλη εκδοχή του βιβλικού «καιρός του σπείρειν και καιρός του θερίζειν...»

«Χίλιες ξυλιές σε ξένο κώλο δεν πονάνε», που σημαίνει ότι μόνον όταν εσύ, ο ίδιος, υποστείς ένα κακό μπορείς να αντιληφθείς το μέγεθός του.

«Όποιος έχει δυο αγαπητικιές, / έχει χαρά μεγάλη. / Όταν θυμώνει με τη μια / πηγαίνει με την άλλη», που επισημαίνει την ανάγκη να υπάρχει πάντα ένα plan B, για να το πούμε με την σύγχρονη πολιτική ορολογία!

«Όποιος τη νύχτα περπατά / για κλέβει για πορνεύει / για μαύρα μάτια αγαπά / για σκοτωμό γυρεύει», όπου εδώ το για είναι το διαζευκτικό ή.

«Α κατάρ παρά α κατάρ μπογιά». Εδώ χρησιμοποιούσε την τουρκική έκφραση που έμαθε στην πατρίδα της, που σημαίνει «ανάλογα τα λεφτά που έδωσες είναι η αξία του πράγματος που αγόρασες», ή αλλιώς «το φτηνό το κρέας το τρώνε οι σκύλοι».

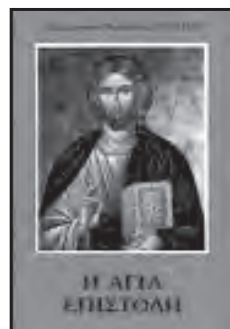
«Μάνα μου σα με γέννησες / γιατί δε μου το είπες / πως έχει ο κόσμος βάσανα / πως έχει ο κόσμος πίκρες» μονολογούσε καμιά φορά με αναστεναγμό. Η φράση αλλιώς ακούγεται από κάποιον ουδέποτε δυστυχήσαντα κι αλλιώς από άνθρωπο πονεμένο.

«Κάθομαι συλλογίζομαι μια συλλογή μεγάλη / πώς νά 'ναι η θάλασσα αημυρή κι ανάλατο το ψάρι» έλεγε χιουμοριστικά όταν είχαμε ψάρι ή «γιατί παίρνεις ψάρια να με φτεις και να σε φτω (φτύνω τα κόκκαλα) και δεν παίρνεις σαλιγκάρια να με φιλείς και να σε φιλώ (εννοεί το ρούφηγμα)».

«Απ' αυτά που ήες κυρά μου χορτασμένη είν' η κοιλιά μου», όταν άκουγε μεγαλοστομίες.

Συχνά πιάνω τον εαυτό μου να επαναλαμβάνει, σε αντίστοιχες περιστάσεις, τις παροιμιώδεις εκφράσεις που τόσο πετυχημένα ξαμολούσε εκείνη.

Αχ, γιαγιά μου, σε θυμάμαι, κάθε φθινόπωρο να τσακίζεις τις πράσινες ελιές με ένα πλατύ βότσαλο... Να σε βάζω να κρατάς το βιβλίο της ιστορίας και να σου ήλω το μάθημα για να δω αν το έμαθα καλά, ενώ εσύ, που δεν ήξερες γράμματα, έσκαγες στα γέλια, κρατώντας καμιά φορά ανάποδα το βιβλίο... Να σου διαβάζω «αγιωτικά βιβλία», καθώς τα έλεγες, όπως την Αγία Επιστολή και όταν πηδούσα μερικές γραμμές, επειδή βαριόμουν, εσύ, που την ήξερες απέξω, με διόρθωνες... Να ακουμπάς τα δροσερά χέρια σου, που μύριζαν дуόσμο, στο μέτωπό μου, όταν είχα πυρετό... Να διηγείσαι ιστορίες από την πατρίδα σου, την Μενεμένη... Να επιθεωρείς, μία ως τόσο, τα σάβανά σου, φερμένα από τα Ιεροσόλυμα, που κρατούσες φυλαγμένα στην κασέλα κάτω από το κρεβάτι σου... Να δέχεσαι με αγάπη τα παιδιά και τα εγγόνια σου που έρχονταν με σεβασμό να σε δούνε και να σου φιλήσουν το χέρι... Να πηγαίνεις κάθε Κυριακή, αδιαλείπτως στην εκκλησία με το μπαστούνάκι σου...

Η βαθιά της πίστη στο θεό ήταν εκείνη που την κράτησε όρθια στις δυσκολίες της ζωής, που της στέρησαν, μεταξύ άλλων, δύο από τα παιδιά της σε νεαρή ηλικία.

As με συγχωρέσει ο αναγνώστης αν μακρηγόρησα σε αυτό το κεφάλαιο. Νομίζω όμως ότι κι εκείνος θα αναγνωρίσει πράγματα από την δική του γιαγιά ή παππού.

Στις επόμενες δεκαετίες τα παιδιά άρχισαν να στέλνουν τους γέροντες γονείς τους στους ιδιωτικούς οίκους ευγηρίας, που ξεφύτρωναν σαν μανιτάρια με διάφορες ευφημιστικές επωνυμίες. Όμως, μετά την οικονομική κρίση και την ανεργία τους ξαναπήραν σπίτι. Όχι από αγάπη αλλή από συμφέρον. Βλέπεις, με την σύνταξή τους συντηρούνται οικογένειες. Έτσι τα εγγόνια μεγαλώνουν και πάλι με τους παππουδογιαγιάδες τους.

12. «Λουκουμάκια στο χαρτί»
(Οι παιδικές λιχουδιές)

Η διατροφή των μετακατοχικών παιδιών, όπως εμείς τότε, δεν ήταν ιδανική. Γι' αυτό και αρκετά έπασχαν από αδενοπάθεια, όπως θα δούμε στο κεφάλαιο 19 με τίτλο «Με το βουνό θα γίνω φίλος». Οι γονείς αγωνίζονταν να θρέψουν τα παιδιά τους με ό,τι καλλίτερο μπορούσαν στερούμενοι, πολλές φορές οι ίδιοι. Παρόλα αυτά, υπήρχαν λιχουδιές που λήτρειαν τα παιδιά, που τα σημερινά θα περιφρονούσαν. Ας τις θυμηθούμε.

Ας αρχίσουμε με τα γλυκά του κουταλιού. Έχουν παίξει τόσο μεγάλο ρόλο στην παιδική μας ηλικία που τους αφιερώσαμε, όπως είδαμε, το κεφάλαιο με τίτλο «Το γλυκό της μαμάς».

Οι τηγανίτες που έφτιαχναν το χειμώνα οι μανάδες μας και τις περιέχυναν με μέλι ή πετιμέζι. Το πετιμέζι ήταν μούστος βρασμένος σε σιγανή φωτιά πολλές ώρες. Ενώ ο μούστος είναι ξινός, όσο έβραζε, τόσο γλυκαινε και έπηζε ώσπου στο τέλος γινότανε στη υφή και στη γλύκα σαν το μέλι. Όταν πετιμέζι ή μέλι δεν υπήρχαν τον ρόλο τους έπαιζε η σκέτη ζάχαρη.

Ο χαλβάς με σιμιγδάλη πασπαλισμένος με μπόλικη κανέλα. Τα υλικά γι' αυτές τις σπιτικές λιχουδιές είναι φτηνά στην εποχή μας αλλά πανάκριβα για το γλίσχρο εισόδημα της οικογένειας τότε. Έτσι, τα γευόμασταν σπάνια και κυρίως με την ευκαιρία κάποιας γιορτής.

Το κολλασιό πριν το γεύμα, το δεκατιανό όπως το λέγαμε, αλλά και το απογευματινό το τρώγαμε έξω, στο δρόμο παίζοντας με τους φίλους. Ήταν συνήθως μια φέτα ψωμί μαύρο (το άσπρο ήταν πιο ακριβό), με ένα κομμάτι τυρί ή σαλάμι. Εναλλακτικά, μια φέτα ψωμί στρωμένη με Θρεψίνη. Άλλες φορές η φέτα του ψωμιού ήταν στρωμένη με ντοματοπελτέ περιχυμένο με λάδι, κι άλλες με βούτυρο μαγειρικό (το Κερκύρας κόστιζε) πασπαλισμένο με ζάχαρη. Και άλλες πάλι το ψωμί ήταν βρεγμένο στο νερό και βουτηγμένο στη ζάχαρη. Τα πλουσιόπαιδα έτρωγαν μια φέτα άσπρο ψωμί με φρέσκο βούτυρο και μέλι.

Όταν κάποιος έβγαине στο δρόμο με το κολλασιό στο χέρι έπρεπε

να πει στους φίλους που συναντούσε την μαγική λέξη «άφορος». Έτσι θα τους απέτρεπε να διεκδικήσουν μια δαγκωματιά λέγοντάς τους την λέξη «φόρος», οπότε εκείνος, σεβόμενος τους κώδικες της παρέας, θα έπρεπε να τους αφήσει να δαγκώσουν.

Στις έτοιμες λιχουδιές κυριαρχούσαν το σουβλάκι, πεντανόστιμο με κρέας από ζυγούρι (το άνοστο χοιρινό εμφανίσθηκε πολύ αργότερα) και το παγωτό. Η ποικιλία των παγωτών ήταν πολύ περιορισμένη. Κρέμα ή σοκολάτα σε ξυλάκι ή κυπελάκι· οι πύραυλοι και το χωνάκι ήλθαν λίγο αργότερα. Μοναδικός κατασκευαστής βιομηχανικών παγωτών ήταν η ΕΒΓΑ που τα πουλούσε είτε στην «ΕΒΓΑ της γειτονιάς» είτε με μια στρατιά τροχήλατων αμαξιδίων που ξεχύνονταν στους δρόμους. Υπήρχαν όμως και οι υπαίθριοι πωλητές παγωτού στο χωνάκι που έφτιαχναν οι ίδιοι, όπως ο Ξενοφώντας στην περιοχή μας.

Υπαίθριοι πωλητές τριγυρνούσαν στους δρόμους ή έστεκαν έξω από τα σχολεία και πουλούσαν στα διαλείμματα μια μεγάλη ποικιλία λιχουδιών. Τυρόπιτες, εκείνες τις τριγωνικές με φύλλο, σάμαλι, χαλιβά πολιτικό, σαν μαντολάτο, κουλούρια με σουσάμι, παστοκύδωνο (ζελέ από ψημένο κυδώνι), φιστίκι αράπικο «νέας εσοδείας», φιστίκι Αιγίνης συσκευασμένο σε κυλινδρικό σελοφάν, ηλιοσποροι αλατισμένοι ή μη, στραγάλια, άσπρα ή κιτρινωπά αφράτα, σταφίδες ξανθές ή μαύρες. Ωραιός συνδυασμός ήταν στραγάλια ανακατεμένα με σταφίδες. Από πλανόδιους αγοράζαμε κούμαρα σε χωνάκι από εφημερίδα, караμελιωμένα φιρίκια στο καλαμάκι και μαηλί της γριάς.

Από τις κοινωνικές εκδηλώσεις, στους γάμους και στα βαφτίσια, τρώγαμε κάτασπρα κουφέτα με αμύγδαλο και κόλληβα στα μνημόσυνα. Τα κόλληβα σήμερα οι πάντες τα περιφρονούν. Κι όμως, όταν είναι φρέσκα και δεν έχουν ακόμη λασπώσει από την υγρασία του βρασμένου σιταριού είναι πεντανόστιμα. Τα κόλληβα τότε τα έκανε μόνη της η νοικοκυρά στα Ψυχοσάββατα και στα μνημόσυνα και τα μοίραζε στη γειτονιά, από σπίτι σε σπίτι, αλλιά και στους πιτσιρικάδες που συναντούσε στους δρόμους, γεμίζοντας την χούφτα τους με ένα κουτάλι.

Τα κόλληβα τα έφτιαχναν μερακλίδικα. Βρασμένο σιτάρι με καβουρντισμένο αλεύρι, ζάχαρη, σταφίδες, ρόδι, μαϊντανός, κοπανισμένα αμύγδαλα και καρύδια ήταν τα συνηθισμένα υλικά. Τα

διακοσμούσαν με τέχνη με μικρά ασημόχρωμα κουφετάκια και άσπρα κουφέτα. Καταπληκτικό υποπροϊόν είναι το κολλυβόζουμο. Δηλαδή, το ζουμί από το βρασμένο σάρι εμπλουτισμένο με ζάχαρη, σταφίδες και κομμάτια ξηρών καρπών, σερβιρισμένο σε μπολιάκι και πασπαλισμένο με κανέλα. Προσφέρεται σήμερα σε «ψαγμένα» ζαχαροπλαστεία σαν πρωτοποριακό γλύκισμα!

Το καλοκαίρι δροσιζόμασταν με βυσσινάδα της μαμάς και λεμονάδα με μισό στυμμένο λεμόνι, ζάχαρη και ελάχιστη σόδα που την έκανε αφρίζουσα.

Τα δέντρα των δρόμων μας πρόσφεραν τις δικές τους λιχουδιές. Αφράτα τζίτζιφα, ολόγλυκα μούρα, (άσπρα ή μαύρα), τσάγαλα (τα τρυφερά πράσινα ακόμη αμύγδαλα), μελωμένα χαρούπια, μурωδάτα σύκα. Κι όσα από αυτά τα δέντρα ήσαν φυτεμένα μέσα σε αυλές, δεν γλύτωναν από τις βραδινές επιδρομές μας.

Στην διερεύνηση που κάναμε στη φύση για νέες γεύσεις, θυμάμαι ακόμη το «ψωμάκι» που τρώγαμε από τις μοιλόχες που φύτρωναν στους δρόμους, την σταγονίτσα το νέκταρ που έβγαινε τραβώντας προσεκτικά τον ύπερο από το άνθος του αγιοκλήματος που την γλύφαμε, την υπόξινη γεύση των τρυφερών κλιμασιδών της κληματαριάς που μασουλούσαμε.

Έκτακτες λιχουδιές ήσαν και τα κουρκουμπίνια (τηγανισμένες και σοροπιασμένες μπαλίτσες ζυμαριού) και οι κορνέδες (μεγάλα χωνιά από φύλλο, γεμισμένα με κάτασπη, αφράτη κρέμα σαντιγί) που πασαλειβόσουν για να τους φας. Τα ζαχαροπλαστεία «Πυραμίδες» στο λιμάνι της Ζέας και ο «Κρίνος» στο Κερατσίνι ήσαν οι σπεσιαλιότες του κορνέ, που λεγόταν έτσι από το κερατοειδές σχήμα του.

Λουκούμια συριανά, (εξ ού και το παιδικό τραγουδάκι «...ο μπαμπάς του έρχεται / να του φέρει κάτι τι / λουκουμάκια στο χαρτί»), σάντουιτς με λουκούμι ανάμεσα σε δύο μπισκότα, ξερά σύκα παραγεμισμένα με καρύδια αηλιά και καρύδια με αμύγδαλα, χτυπημένα στο μπρούτζινο γουδί (τώρα την δουλειά κάνει το μπλέντερ) και ανακατεμένα με ζάχαρη και κανέλα ήσαν μοναδικές χειμωνιάτικες λιχουδιές.

Σοκολάτες, γλειφιτζούρια σε ροζ χρώμα και σε σχήμα κοκκοράκι, караμέλλες (τσάρλεστον, γάλακτος, γεμιστές και κανονικές) τυλιγμένες σε πολύχρω-

μα σελοφάν που τα διπλώναμε κατάλληλα και τα κάναμε ζώνη ζιγκ-ζαγκ, τσίχλες ιδιαίτερα οι αμερικάνικες που ήσαν δυσεύρετες και μας τις προμήθευαν συγγενείς μας ναυτικοί.

Κουραμπιέδες και μελομακάρονα τα Χριστούγεννα, φοντάν και «εργολάβοι» στις ονομαστικές εορτές των μεγάλων. Βρασμένα κάστανα και γλυκοπατάτες το χειμώνα. Αυγό χτυπητό ενίοτε εμπλουτισμένο με μία κουταλιά κακάο και μία βούτυρο φρέσκο. Και η καμένη κρέμα στον πάτο της κατσαρόλας...

Βάζω όλα αυτά τα υπέροχα πράγματα καμωμένα από φυσικά, αγνά, βιολογικά (τότε όλα ήσαν βιολογικά) υλικά από την μια μεριά κι από την άλλη τα σημερινά τσιπς με γεύσεις μπέικον, τυριού κ.λπ., τα παντοειδή γαριδάκια, υπερδιογκωμένα με αέρα κοπανιστό σε ειδικά μηχανήματα, τις διάφορες -κόλλα, τα χάμπουργκερ, τα τσίμππεργκερ, τις προκαθαρισμένες, καταψυγμένες ή προτηγανισμένες (ευτυχώς, όχι προμασημένες) τηγαντές πατάτες, τις βιομηχανικές μηλόπιτες και κρουασάν συσκευασμένα σε σελοφάν μακράς διάρκειας και διάφορα άλλα σκευάσματα αγνώστου κατασκευής και προελεύσεως. Όλα τίγκα στο συντηρητικό, στο αλάτι, στο λίπος, στο τεχνικό χρώμα, στην τεχνική γεύση και στα μυστηριώδη E.

Τελικά, εμείς οι παλαιότεροι, παρά την μιζέρια της εποχής, δεν περάσαμε καθόλου άσχημα παιδικά χρόνια...

13. «Τα κόκκινα φανάρια»

Το να μιλάς για την δεκαετία του '50 και να παραλείψεις την Τρούμπα είναι σαν να φτιάχνεις σκορδαλιά χωρίς σκόρδο. Για αυτήν έχουν γραφτεί διάφορα βιβλία. Καταθέτω εδώ την δική μου οπτική γωνία, ενσωματωμένη σε ένα διήγημά μου, που τιμήθηκε από την Λογοτεχνική Στέγη Πειραιά με το Α΄ βραβείο διαγωνισμού διηγήματος 2005, με θέμα τον Πειραιά.

Η πρώτη φορά

“Πόρνη, Μάνα των προλετάρων του έρωτα!”
Άρns Γαβρινλίδns

“Κύριε Χρυσοβέργη, σας συνδέω με τον κύριο Μαντζαβίνο, τον διευθυντή της Ναυτιλιακής Τράπεζας”, ακούστηκε η φωνή της γραμματέως του από το εσωτερικό τηλέφωνο.

Συζήτησε για λίγο με τον τραπεζίτη τους όρους του δανείου που θα χρηματοδοτούσε την κατασκευή των έξι δεξαμενόπλοιων που είχε παραγγείλει στο ναυπηγείο της Hyundai. Κατέβασε το ακουστικό κι έριξε μια ματιά στο χρυσό, επιτραπέζιο ρολόι του γραφείου του, δώρο της Μέληπας, της γυναίκας του. Περσμένες εφτάμιση.

Ζαλισμένος από την ένταση της δουλειάς, όλη μέρα, σηκώθηκε από το γραφείο και βημάτισε αργά μέχρι την μπαλκονόπορτα για να πάρει μια ανάσα και να ξεμουδιάσει. Έδωσε τα χέρια πίσω από τον σβέρκο κι έμεινε τεντωμένος για λίγα δευτερόλεπτα, απολαμβάνοντας την ευεξία που του χάριζαν οι τσιτωμένοι μύες της πλάτης.

Άνοιξε τη μπαλκονόπορτα. Η ανοιξιάτικη θαλασσινή αύρα που ερχόταν από την Ακτή Μιαούλη πλημμύρισε το μεγάλο γραφείο διώχνοντας τον ξερό αέρα του κλιματισμού. Πήρε μια βαθιά ανάσα κι αμέσως ένιωσε καλύτερα. Ο ήλιος έστελνε τις τελευταίες ακτίνες ανάμεσα από τα πανύψηλα κτήρια, πριν σβήσει στα βουνά της Κούλουρης, σαν μια κουταλιά βούτυρο που αργολιώνει σε ζεστό τηγάνι.

Το είδωλό του καθρεφτίστηκε στο τζάμι της μπαλκονόπορτας. Ψηλός, γεροδεμένος, “καλοστεκούμενος”, όπως θα έλεγε κι η μακαρίτισσα η μάνα του, παρά τα εξήντα του χρόνια.

Από τον έβδομο όροφο που βρισκότανε, κοίταξε κάτω. Η κίνηση στη Νοταρά άρχισε να αραιώνει. Οι υπάλληλοι από τις γύρω ναυτιλιακές εταιρίες και τράπεζες είχαν σχολιάσει από ώρα. Το μάτι του έπεσε στο ερειπωμένο δίπατο σπίτι που έστεκε ξεχασμένο ανάμεσα στα ψηλά γυάλινα κτήρια. Η σκέψη του τον ταξίδεψε σαρανταπέντε χρόνια πίσω. Τότε που, δεκαπεντάχρονο παλικαράκι,

κατέβαινε συχνά τις Κυριακές με το τραμ απ' τα Ταμπούρια στην Τρούμπα.

Τρούμπα. Λέξη φορτισμένη σαν ηλεκτρικό καλώδιο μ' έντονο ερωτισμό ανάκατο με αμαρτία. Έβαζε μπουρλίτο στη φαντασία των στερημένων αγοριών της εποχής, μιας και κορίτσια βλέπανε μόνο με το κιάλι.

Ακόμα και τ' όνομα του σχολείου του "Ε΄ Γυμνάσιον Αρρένων Πειραιώς" διατυμπάνιζε τη θηλυκή ξεραϊθα. Μόνη διέξοδος, για τους πιο θαρραλέους, η Τρούμπα.

Την ορίζανε κυρίως δυο παράλληλοι δρόμοι. Η Φίλωνος κι η Νοταρά. Απ' την αρχή τους, στην Τρικούπη, μέχρι τη Μπουμπουλίνας. Αριστερά και δεξιά τους τα χαμηλά σπίτια και τα καμπαρέ. Κι ακόμη, το αστυνομικό τμήμα, το βενζινάδικο, τα φτηνά ξενοδοχεία, οι σινεμάδες το "Ηλύσια" και το "Φως". Πιο πέρα, τα σκαλιάκια της Τερψιθέας.

Αντρόκοσμος κάθε ηλικίας από τον Πειραιά, την Αθήνα και την επαρχία, ξέμπαρκοι ναυτικοί, φαντάροι, παπατζήδες, μικροπωλητές, ο λούστρος ο μουγκός και, κάθε τόσο, οι ναύτες του έκτου αμερικάνικου στόλου.

Την Τρούμπα περρίζωναν τα μαγαζιά, τα γραφεία και τα σπίτια, όπου ζούσε και δούλευε ο ευυπόληπτος κόσμος. Έτσι, η Τρούμπα ήτανε ένα "κράτος εν κράτει" με τους δικούς του νόμους και τη δική του ηθική. Κάτι σαν το Βατικανό, να πούμε.

Εκείνος ερχότανε για χάζι. Άλλοτε μόνος κι άλλοτε παρέα με κάποιο φίλο. Ξυρίζανε το χνούδι στα μάγουλα και στο μουστάκι, φοράγανε τα καλά τους κι αρχίζανε το πήγαιν' έλλα. Πρώτα πιάνανε τη Φίλωνος και μετά τη Νοταρά, που ήσανε σαν πεζόδρομοι. Ο κόσμος περπάταγε στο οδόστρωμα μιας και τα αυτοκίνητα που κυκλοφορούσανε τότε ήσανε λίγα.

Οι γυναίκες, βαμμένες έντονα και προκλητικά, έστεκαν μισόγυμνες στην πόρτα του σπιτιού ή βγαίνανε στα παραθύρια, όταν δεν είχανε μέσα πελάτη. Θυμότανε κάποια μελαχρινή που μικρόδειχνε, με μπλε σχολική ποδιά και άσπρο γιακαδάκι, τάχα

μαθητριούλα. “Πρωθημένες τεχνικές μάρκετινγκ” σκέφθηκε χαμογελώντας.

Κάποιες φορές τοημούσε να δρασκελίσει το κατώφλι της μονίμως ανοιχτής εξώπορτας ενός σπιτιού και να προχωρήσει στα ενδότερα, ενώ η καρδιά του χτυπούσε δυνατά από την αγωνία. Στο φτηνό σαλονάκι, άντρες κάπνιζαν καθισμένοι στις καρέκλες, κολλημένες στους τοίχους, η μια δίπλα στην άλλη. “Σαν αίθουσα αναμονής στον οδοντογιατρό!” ξανασκέφθηκε και χαμογέλασε πάλι.

Κάθε λίγο, άνοιγε η πόρτα της κρεβατοκάμαρας κι έβγαινε ένας πελάτης ενώ τον ακολουθούσε μισόγυμνη η “οικοδέσποινα” εκθέτοντας τα κάλλη της. Οι πιο πολλοί, με το που την έβλεπαν, σηκώνονταν και φεύγανε για να πάνε στο πάρα κάτω σπίτι. Άλλοι γιατί δεν τη βρισκανε του γούστου τους κι άλλοι γιατί, όπως αυτός, είχαν έλθει για χάζεμα. Φάτε μάτια ψάρια... Ύστερα από κάνα-δυο ακόμη τέτοιες επισκέψεις, τα μάζευε και γύρναγε σπίτι.

Όσπου, κάποια μέρα, πήρε τη μεγάλη απόφαση. Θα προχωρούσε στο παρασύνθημα! Κανόνισε με τον κολλητό του, το Σταμάτη, την επομένη Κυριακή να κατέβουνε μαζί. Ο Σταμάτης δούλησε σε μηχανουργείο και το βράδυ πήγαινε στον “Προμηθέα” για μηχανικός στα καράβια. Είχε πάρει ήδη το “βάπτισμα του πυρός”, γιατί είχε ξαναπάει μια φορά, έτσι έλεγε.

Μπανιاریστηκε στη σκάφη, στο πλυσταριό, και τρίφτηκε με παχιά σαπουνάδα από πράσινο σαπούνι. Ξύρισε τις τρίχες στο πηγούνι με τη μηχανή του πατέρα του και φόρεσε το πρώτο και μοναδικό κουστούμι του, που είχε ράψει, με δόσεις, ο ράφτης της γειτονιάς. Χτενίστηκε προσεκτικά στύβοντας λίγες σταγόνες λεμόνι στην τσατσάρα για να στέκονται τα μαλλιά, έριξε στη τσέπη το χαρτζιλίκι δύο εβδομάδων που μάζευε γι’ αυτό το σκοπό και στήθηκε στη στάση του τραμ περιμένοντας το Σταμάτη.

Κατεβήκανε στο τέρμα, στην πλατεία του ηλεκτρικού κι’ από κει περπάτησαν, παραλιακά, μέχρι την Τερψιθέα. Όπως συνήθως, αρχίσανε το σουλάτσο από τη Φίλωνος. Περπατούσανε ρίχνοντας ερευνητικές ματιές στις κοπέλες που κάνανε μόστρα στα πορτοπαράθυρα. Τις πιο πολλές τις βρισκανε όμορφες αηλιά κάπως, ας πούμε, άγριες. Έψαχναν για κάποια πιο γλυκιά, πιο ήρεμη, πιο καλοσυνάτη.

Ένα κλάξον που ακούστηκε τούς έκανε να ανέβουν στο πεζοδρό-

μιο. Ήτανε μια μαύρη κούρσα, σεβρολέτα. Μπροστά κάθονταν δυο κουστουμαρισμένοι και πίσω δυο καλοντυμένες κυρίες με μαύρα γυαλιά, που κοιτάζανε με περιέργεια αριστερά δεξιά και χασκογελοούσανε πονηρά. Μόλις τις πήρανε χαμπάρι οι γυναίκες στα σπίτια τις πλάκωσαν στο βρισίδι. Κράξιμο άγριο, που μέχρι βαρκάρηδες θα έκανε να κοκκινίσουν. Το αυτοκίνητο έσπευσε να στρίψει στον πρώτο δρόμο και να εξαφανιστεί.

Οι δυο φίλοι εξαντλήσανε τη Φίλωνος και αρχίσανε τη Νοταρά. Εκείνος είχε αρχίσει να ιδρώνει. Λίγο η ανοιξιάτικη λιακάδα, λίγο το κουστούμι που ήταν ολόμαλλο, αλλιά πιο πολύ η αγωνία. Θα εύρισκαν μια όπως την ήθελαν; Πώς θα την πλησιάζανε; Τι θα της λέγανε; Και ύστερα, τι θα γινότανε; Πως θα ήταν; Θα τα κατάφερνε;

Με τα ποηλιά, βρήκανε μια του γούστου τους. Καμιά εικοσιπενταριά χρονώ με σοβαρό αλλιά γλυκό πρόσωπο κι ωραίο κορμί. Όπως είχανε συνεννοηθεί, την εξήγηση θα την έκανε ο Σταμάτης, καθότι πιο έμπειρος. Ο Σταμάτης δειλίασε για μια στιγμή. Όμως, μάζεψε τα αποθέματα του κουράγιου του και την πλησίασε, ακολουθούμενος από 'κείνον. Στήθηκε απέναντι της με τόνα χέρι στη τσέπη και τη ρώτησε με ύφος μάγκικο και βαρύ:

“Πόσα;”. Εκείνη, που κατάλαβε ότι είχε να κάνει με πρωτάρηδες, που κάνανε μπαμ από δυο χιλιόμετρα μακριά, απάντησε απλά:

“Τριανταπέντε δραχμές”.

Ο ένας πίσω από τον άλλο, μ' εκείνη μπροστά, προχωρήσανε στο διάδρομο. Εκείνος πρόλαβε να δει στο κουδούνι το όνομα “ΝΤΟΡΑ”. Ανεβήκανε την ξύλινη σκάλα που έτριζε και φθάσανε σ' ένα μικρό σαλονάκι που βρώμαγε μπαγιάτικη τσιγαρίλα. Όπως είχανε συμφωνήσει, πρώτος μπήκε στην κρεβατοκάμαρα ο Σταμάτης. Όσο εκείνος περίμενε στο σαλονάκι τόσο ανέβαινε η αγωνία του. Σκέφτηκε για μια στιγμή να τηνε κάνει κοπάνα αλλιά τον συγκράτησε το φιλότιμο. Άραγε τι να γινόταν τώρα μέσα; Έστησε αυτί και άκουσε το γρούτσου-γρούτσου που έκανε το κρεβάτι.

Σε λίγο η πόρτα άνοιξε και φάνηκε εκείνη με το κομπινεζόν. “Ξέρεις, ο φίλος σου δεν τα κατάφερε” τον πληροφορόρησε. Πάγωσε. Μπήκε στην κρεβατοκάμαρα για να γδυθεί ενώ ο Σταμάτης ντυνότανε με σπασμωδικές κινήσεις.

“Τι έγινε, ρε Σταμάτη;” ψέλλησε.

“Φτου, ρε γαμώ τη μπουτάνα μου, τίποτε δεν έγινε, θα στα πω

μετά” του απάντησε όλο τσαντίλα και βγήκε από το δωμάτιο. Έμεινε μόνος δίπλα στο σιδερένιο κρεβάτι, φορώντας μόνο το εσώρουχο.

“Βγάλητο κι αυτό” την άκουσε να του λέει μαλακά ενώ έκλεινε την πόρτα πίσω της. Πέταξε το ρούχο της σε μια καρέκλα και τον πλησίασε. Εκείνος σάσισε ακόμη πιο πολύ. Πρώτη φορά στη ζωή του έβλεπε γυναίκα ολόγυμνη.

“Ξέρεις, είμαι πρωτάρης” της είπε ξέπνοα, για να καλύψει εκ των προτέρων την απειρία του αηλιά και μια ενδεχόμενη αποτυχία.

“Αυτό άστο σε μένα” του αποκρίθηκε εκείνη μ’ ένα γλυκό χαμόγελο την ώρα που τον έπαιρνε στην αγκαλιά της.

Σ’ αυτό το κρεβάτι πλάγιασε αγόρι και σηκώθηκε άντρας. Μια άγρια χαρά φούσκωσε τα στήθη του. “Τα κατάφερα, τα κατάφερα” έλεγε και ξανάλεγε στον εαυτό του. Αισθάνθηκε μια βαθιά ευγνωμοσύνη γι’ αυτή τη γυναίκα. Την ώρα που την πλήρωνε, είδε πως είχε δυο ωραία γαλαζοπράσινα μάτια. Πρόσεξε όμως πως το ένα ήταν λίγο περισσότερο πράσινο και το άλλο λίγο περισσότερο γαλάζιο.

Όταν βγήκε στο σαλόνι ο Σταμάτης είχε γίνει άφαντος. Από τότε, μοιλονότι συνέχιζαν να κάνουν παρέα, όπως παλιά, δεν ξαναμίλησαν γι’ αυτό το θέμα.

Τέλειωσε το γυμνάσιο, μπήκε στη σχολή εμποροπλοιαρχών του Ασπρόπυργου κ’ έγινε καπετάνιος. Γνώρισε πολλές γυναίκες αηλιά ποτέ δεν κώλησε στην πρώτη φορά μαζί τους. Η ανάμνηση της πρώτης του επιτυχίας του έδινε αυτοπεποίθηση. Ας είναι καλά εκείνη. Την πόρνη την σεβότανε για το λειτουργημά της. Την θεωρούσε “μάννα του προλετάριου του έρωτα” όπως συνήθιζε να λέει. Γι’ αυτό και ποτέ δεν την αποκάλυψε με το κοινό της όνομα, που τό ‘βρισκε φορτωμένο υποκριτικά με καταφρόνια.

Ύστερα από χρόνια, πήρε τη μεγάλη απόφαση να ρισκάρει όλες του τις οικονομίες και να αγοράσει ένα παλιό γκαζάδικο. Με πολλή δουλειά και μπόλικη τύχη, αυγάτιζε το στόλο του. Το ένα έγινε δύο, τα δύο τέσσερα κι έτσι βρέθηκε να έχει σήμερα ένα σύγχρονο στόλο δεκαοχτώ πλοίων. Τον Σταμάτη τον είχε από χρόνια Αρχιμηχανικό.

Το κτήριο αυτό τό ‘χτισε μόνος του, αγοράζοντας το οικόπεδο με το εγκαταλειμμένο από χρόνια μπαρ, για να στεγάσει την εταιρεία του. Τα εγκαίνια έγιναν πριν από δυο βδομάδες και οι χώροι

μυρίζανε ακόμα μπογιές. Από το δικό του γραφείο, που κάλυπτε ολόκληρο τον τελευταίο όροφο, έβλεπε από το μπαλκόνι το ερειπωμένο πια σπίτι με τη μισογκρεμισμένη κεραμιδένια σκεπή και τα κουφώματα που έχασκαν ανοικτά.

“Κύριε Χρυσοβέργη, η κυρία Δωροθέα που ζητήσατε να δείτε, ήλθε. Μπορεί να περάσει;” τον έβγαλε από τις αναμνήσεις η φωνή της γραμματέως, στο εσωτερικό τηλέφωνο. Η κυρία Δωροθέα ήταν η ηλικιωμένη κυρία που έφτιαχνε και σερβίριζε τους καφέδες στους επισκέπτες του. Του την είχε συστήσει μια φίλη της γυναίκας του, πριν από έξι χρόνια, γιατί, παρά την προχωρημένη ηλικία της, είχε ανάγκη να δουλέψει. Μόλις την είδε την προσέλαβε αμέσως. Ζούσε μόνη της στη Δραπετσώνα. Όμως, γέρασε πια και δεν είχε άλλα κουράγια να συνεχίσει τη δουλειά.

Η πόρτα άνοιξε και μπήκε. Ήταν λεπτή, ντυμένη με αξιοπρέπεια και μαλλιά βαμμένα λουλακί όπως συνηθίζουν οι γυναίκες της ηλικίας της. Παρά τα χρόνια της, έδειχνε ότι στα νιάτα της ήταν ωραία γυναίκα. Εκείνος έβγαλε από το συρτάρι του γραφείου ένα παχύ φάκελο. “Κυρία Δωροθέα, αυτά είναι για σένα” της είπε. “Κι όπως είπαμε! Κάθε μήνα θα σου στέλνω ένα επίδομα. Κι ό,τι πρόβλημα έχεις, σε εμένα θα το λες”.

“Ο Θεός να σας έχει καλή κύριε Χρυσοβέργη” του αποκρίθηκε εκείνη ενώ δάκρυα ευγνωμοσύνης πλημμύρισαν τα μάτια της. Τότε τα πρόσεξε καλύτερα. Όσο γερνούσε, το γαλαζωπό μάτι γινότανε περισσότερο πράσινο και το πρασινωπό περισσότερο γαλάζιο...

14. Ο πλανόδιος σφάχτης

Κάποιες εβδομάδες πριν από τα Χριστούγεννα, εμφανιζόταν στους δρόμους κάποιος πλανόδιος «γαλοβοσκός». Μην ψάξεις να βρεις αυτή την λέξη στα λεξικά, είναι δικής μου εμπνεύσεως και κατασκευής, που συνέθεσα κατά το γιδοβοσκός, χοιροβοσκός, (τέτοιος κατανήσε και ο άσωτος υιός της παραβολής πριν επιστρέψει στον πατέρα του), αιγοβοσκός (ή αιγοπόλιος και, κατά συγκοπή, αιπόλιος όπως ο πρωταγωνιστής στο έξοχο διήγημα του Παπαδιαμάντη «Όνειρο στο κύμα»), πορνοβοσκός (μαστροπός) και λοιποί -βοσκοί.

Το λοιπόν, ο γαηλοβοσκός (χωρίς εισαγωγικά τώρα πια, αφού συστηθήκαμε), είχε ένα κοπάδι γαηλοπούλες (γνωστές και ως γαηλιά ή ινδιάνοι ή διάνοι) που τις γυρνούσε «ανά τας οδούς και τας ρύμας», που λήγαν οι παλαιότεροι για να τις πουλήσει και να βγάλει κανένα φράγκο διότι, ως γνωστόν, «πενία τέχνας κατεργάζεται». Για να μπορεί να τις ελέγχει μην του ξεφύγουν τις διαφέντευε με ένα μεγάλο καλάμι που άπλωνε μια αριστερά, μια δεξιά στο τσούρμο.

Οι νοικοκυραίοι τον σταματούσαν, διάλεγαν μία και αφού την ζύγιζαν με την παλάντζα την πλήρωναν και την έπαιρναν σπίτι τους, στην αυλή για την ακρίβεια, μια και οι πολυκατοικίες τότε ήσαν ακόμη, εν πολλοίς, άγνωστες. Την τάζαν καλαμπόκι για να την παχύνουν και, παραμονές Χριστουγέννων, την έσφαζαν. Διασώζεται και σχετικό επεισόδιο με κάποιον από την παρέα του Παπαδιαμάντη, στην Δεξαμενή, που έκρυψε σε μια αποθήκη ένα αδέσποτο γαηλόπουλο, το οποίο διέφυγε προφανώς από κάποια αυλή, και τα Χριστούγεννα την έκαναν μεζέ για το κρασί τους.

Ζωντανό αρνάκι αγόραζαν οι νοικοκυραίοι λίγες εβδομάδες πριν από το Πάσχα. Το τάζαν, το μεγάλωναν και... το έσφαζαν για το Πασχαλινό τραπέζι, δημιουργώντας ψυχικό τραύμα στα παιδιά της οικογένειας, που δένονταν μαζί του.

Αν όμως είναι σχετικά εύκολο να σφάξεις και να ξεπουπουλιάσεις κότα ή γαηλοπούλα, με το αρνί, που εκτός από το σφάξιμο θέλει και γδάρισμα, τα πράγματα ήσαν δύσκολα. Ποιος θα έκανε αυτή την «βρώμικη δουλειά»; Ο πλανόδιος σφάχτης! Είπαμε και προηγουμένως για την πενία, τις τέχνες και την κατεργασία τους...

Αυτός το λοιπόν ο σφάχτης γυρνούσε με τα πόδια στις γειτονιές και διαηλούσε την τέχνη του. Έβγαινε και ο νοικοκύρης με το καλοθρεμμένο αρνάκι του και άρχιζε το μακελειό. Πού γινόταν; Στο δρόμο, φυσικά, υπό τα βλέμματα των περαστικών και των παιδιών της γειτονιάς, που έτρεχαν να δουν αυτό το περίεργο όσο και αποτρόπαιο εγχείρημα. Ο σφάχτης με σίγουρο χέρι έκανε μια μικρή, βαθιά μαχαιριά στο λαιμό του ζώου. Το ξάπλωνε κάτω για να στραγγίξει το αίμα που το ρουφούσε άπληστα το χώμα του δρόμου.

Για να ξεκολλήσει το δέρμα από την σάρκα και να διευκολύνει το γδάρισμα ο σφάχτης έκανε μια μικρή σχισμή στο πόδι του ζώου

και φυσούσε με δύναμη, σαν να φούσκωνε μπαλόνι. Με επιδέξιες κινήσεις, που θα ζήτησε ο καλλίτερος χειρουργός, έβγαζε τα αχνιστά εντόσθια και αφαιρούσε την προβιά προσέχοντας μην την καταστρέψει. Παρέδιδε το σφαχτό στον ιδιοκτήτη του και έφευγε παίρνοντας μαζί του την προβιά, που ήταν η αμοιβή του. Από το πόσες προβιές κουβαλούσε στον ώμο του καταλάβαινες πόσα πρόβατα είχε σφάξει εκείνη την ημέρα.

Αντίθετα, το σφάξιμο των πουληρικών γινόταν από τον ίδιο τον νοικοκύρη ή κάποιον γείτονα, που κατείχε την τέχνη και διέθετε το αναγκαίο κουράγιο. Πάντα στο δρόμο και πάντα υπό τα όμματα των παιδιών. Ξάπλωνε κάτω το πουληρικό, κότα, κόκορα ή γαλόπουλο, και πατούσε με το παπούτσι τα πόδια του για να το ακινητοποιήσει. Η επόμενη κίνηση ήταν να του κόψει το κεφάλι με μια γρήγορη, αποφασιστική κίνηση. Μόνο που, καμιά φορά, η κίνηση αυτή δεν ήταν ούτε γρήγορη ούτε αποφασιστική...

Το μυστικό στη συνέχεια ήταν να μην βιαστεί να απελευθερώσει το ζώο αφού του έκοβε το κεφάλι, νομίζοντας ότι ψόφησε αλλιώς να κρατήσει πατημένα τα πόδια του για λίγη ώρα, αφήνοντας να στραγγίξει το αίμα. Ένας ατζαμής που βιάστηκε, είδε (και μαζί με αυτόν και η πισιρικαρία που χάζευε το θέαμα), τον κόκορα να σηκώνεται και να κάνει ακέφαλος μια ξέφρενη, τυφλή κούρσα πριν σωριαστεί, για τα καλά αυτή τη φορά.

Εκείνη την εποχή βρίσκονταν σε πλήρη λειτουργία τα δημοτικά σφαγεία, που είχαν δώσει το όνομά τους στη ομώνυμη περιοχή, επί της οδού Πειραιώς, στον Ταύρο. Παλιοί κάτοικοι της περιοχής μου διηγήθηκαν ότι το σφάξιμο των ζώων γινόταν με πρωτόγονα μέσα. Με μια μεγάλη μαχαίρα ο σφαγέας προσπαθούσε να δώσει το καίριο χτύπημα στο ζώο, χωρίς όμως να το καταφέρει πάντα. Έτσι, οι περίοικοι βλέπανε κάθε τόσο ένα τραυματισμένο ταύρο ή χοίρο, που είχε ξεφύγει μέσα από τα χέρια τους, να τρέχει αφηνιασμένο στους δρόμους, δίπλα στα σπίτια, και οι χασάπηδες να τον κυνηγούν για να τον πιάσουν και να τον αποτελειώσουν!

15. «Δώσαμε, δώσαμε»

Οι έρανοι στη δεκαετία του '50 ήσαν συχνοί. Ο μεγαλύτερος ήταν ο πανελλαδικός του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού (ΕΕΣ), που γινόταν μια φορά τον χρόνο. Ένα κλιμάκιο από εθελόντριες κοπέλες συνοδευόμενες από αστυφύλακα, έπαιρναν σβάρνα τις γειτονιές και χτυπούσαν τις πόρτες μία-μία.

Η παρουσία του αστυφύλακα, ο οποίος συμμετείχε μόνο με την παρουσία του, χωρίς να μιλά, εξυπηρετούσε τρεις σκοπούς: Ο πρώτος, να αποτρέψει ενδεχόμενες απάτες που θα μπορούσαν να γίνουν από άσχετους εμφανιζόμενους ως δήθεν εκπρόσωποι του ΕΕΣ. Ο δεύτερος, να προστατέψει τις κοπέλες, συνήθως όμορφες, από παντοειδείς κακοτοπιές. Ο τρίτος, άρρητος μεν αλλήλ υπονοητικός, ο έμμεσος εκφοβισμός των πολιτών, αφού εκείνη την εποχή όλος ο κόσμος σκιαζόταν την αστυνομία για λόγους υπαρκτούς.

Οι αστυφύλακες, συνήθως νεαροί στην ηλικία, όπως ήταν φυσικό χαριεντίζονταν με τις κοπέλες.

Έχουν συμβεί διάφορα εύθυμα περιστατικά με κάποιους που κρύβονταν με διάφορα προσχήματα, μη ανοίγοντας την πόρτα, όπως κι εκείνο, όπου βγήκε ένα κοριτσάκι και είπε *«μου είπε η μαμά μου να σας πω ότι δεν είναι εδώ»!* Ιστορική η φράση *«δώσαμε, δώσαμε»* που ακούγεται από μέσα χωρίς να ανοίξει η πόρτα. Υπάρχει και το σχετικό ανέκδοτο με τους Πόντιους (δικαιούμαι να το πω, καθότι Πόντιος εξ αγχιστείας, ως νυμφευθείς Ποντία) οι οποίοι, παγιδευμένοι από χιονοστιβάδα, ακούν χτύπημα στην πόρτα από τους διασώστες, *«ποιος είναι»* ρωτούν, *«ο Ερυθρός Σταυρός»* τους απαντούν, *«δώσαμε, δώσαμε»*, λένε αυτοί κρατώντας την πόρτα κλειστή...

Ένας άλληλος συνηθισμένος έρανος ήταν ο εκκλησιαστικός. Την ημέρα της γιορτής του ναού, όπου συνέρρεε πλήθος κόσμου, κλιμάκια με εκπροσώπους της εκκλησίας έπιαναν τα πόστα στο δρόμο και σταματούσαν τους προσκυνητές. Με γρήγορες κινήσεις, χωρίς να σε ρωτήσει, μία κυρία της επιτροπής καρφίτσωσε στο πέτο σου ένα χαρτάκι σε μέγεθος σπιρτόκουτου με σφραγίδα που έγραφε *«Υπέρ της αποπερατώσεως του Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου»* ενώ η άλλη κουνούσε μπροστά σου το κουτί με την σχισμή που

θα υποδεχθεί τον οβολό σου.

Από πλευράς μάρκετινγκ όλο το σκηνικό ήταν καλά στημένο και δεν άφηνε ποηλιά περιθώρια στον προσκυνητή να διαφύγει. Το χαρτάκι στο πέτο του από την μια έδινε το μήνυμα στο επόμενο «μπλόκο» να τον αφήσει να περάσει ανενόχλητο και να πλησιάσει εκείνους που δεν το έχουν και, από την άλλη, έδινε την ευκαιρία στον φέροντα να το επιδεικνύει σαν απόδειξη της ευλάβειάς του.

Με την πάροδο των ετών τα πράγματα άλλαξαν και σήμερα εκείνοι οι συστηματικοί πόρτα-πόρτα έρανοι και τα καρφίτσωμένα χαρτάκια καταργήθηκαν. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι καταργήθηκαν οι έρανοι. Απλά, γίνονται με διαφορετικό τρόπο. Τον λόγο τώρα έχει η σύγχρονη τεχνολογία: η τηλεόραση με μαραθώνιους αγάπης, τα κομπιούτερ με fund raising και το κινητό τηλέφωνο, με το οποίο, παίρνοντας έναν αριθμό χρεώνεται ένα μικρό ποσό για αγαθοεργή σκοπό.

Πριν κλείσουμε αυτό το κεφάλαιο, αφού μιλάμε για τον ΕΕΣ, ας θυμηθούμε το παιδικό περιοδικό που εξέδιδε ο Ερυθρός Σταυρός, όπως θα το δούμε στο κεφάλαιο 18 με τίτλο «Παιδί-Φάντασμα καλεί Ντετέκτιβ Χ».

16. «Γαρύφαλλα σκορπώ...»

Το καμπανάκι που ηχούσε από μακριά σήμαινε συναγερμό στη γειτονιά: ερχόταν το σκουπιδιάρικο! Οι νοικοκυρές έσπευδαν να βγάλουν στο κατώφλι τους τον σκουπιδοτενεκέ.

Μια και δεν είχαν εφευρεθεί οι πλαστικές σακούλες σκουπιδιών, τα απορρίμματα παντός είδους (από αποφάγια μέχρι κομμάτια εφημερίδας που είχαν παίξει το ρόλο του χαρτιού υγιείας), έμπαιναν στον ζέχνοντα σκουπιδοτενεκέ που φυλάσσονταν σε μια γωνιά της αυλής.

Σε τακτές ημέρες περνούσε το ανοιχτό φορτηγό του δήμου με έναν εργάτη στην καρότσα που, ισορροπώντας πάνω σε ένα μεγάλο σωρό σκουπιδιών, έπιανε στον αέρα τον γεμάτο σκουπιδοτενεκέ που του πετούσε από κάτω ο συνάδελφός του, άδειαζε το περι-

εχόμενό του δίπλα του και πετούσε τον άδειο σκουπιδοτενεκέ που έσκαγε στο έδαφος με πάταγο για να τον μαζέψει η νοικοκυρά.

Προχωρώντας αργά και κάνοντας στάση κάθε λίγα μέτρα το φορτηγό συνέλεγε όλα τα σκουπίδια από σπίτι σε σπίτι. Μετά πήγαινε στην επόμενη γειτονιά, η οποία είχε στο μεταξύ ειδοποιηθεί από το καμπανάκι που χτυπούσε κάθε τόσο με ένα σχοινάκι ο επί της καρότσας σκουπιδιάρης, στερεωμένο στο πίσω μέρος του κουβούκλιου του οδηγού.

Όταν γέμιζε εντελώς το φορτηγό, ο οδηγός έβαζε μπρος για την χωματερή για να αδειάσει εκεί την ανατρεπόμενη καρότσα.

Εξ αιτίας της δυσσομίας τους, οι σκουπιδοτενεκέδες δεν έβγαιναν στο δρόμο από το προηγούμενο βράδυ. Αν κάποιος παρέβαινε τον κανόνα θα άκουγε τα σχοιλιανά του από τους γείτονες. Άσε που θα έβλεπε τα μισά σκουπίδια στο δρόμο από τις γάτες.

Πριν από τα φορτηγά αυτοκίνητα τα σκουπίδια μάζευαν ιππήλατα κάρα με υπερυψωμένα παραπέτα για να αυξήσουν την χωρητικότητά τους. Είτε κάρα είτε φορτηγά στο πέρασμά τους άφηναν την χαρακτηριστική μυρωδιά. Θυμάμαι μια επιτυχημένη γελοιογραφία του Χριστοδούλη, στο περιοδικό Ρομάντζο: ένα οδηγός σκουπιδιάρικου τραγουδούσε επάνω στο βοιάν ένα σουξέ της εποχής που τραγουδούσε η Γιοβάννα «Γαρύφαλλα σκορπώ...».

Τα χρόνια πέρασαν, τα οικιακά σκουπίδια μπήκαν σε πλαστικές σακούλες, τοποθετήθηκαν Πρόπερ μπροστά στα σπίτια και κάδοι στους δρόμους, οι σκουπιδιάρηδες έβαλαν στολή, την θέση των ανοιχτών φορτηγών πήραν ειδικά κλειστά οχήματα με μηχανισμούς σύνθλιψης των σκουπιδιών. Οι ανοιχτές χωματερές κλείνουν, η διαχείριση σκουπιδιών έγινε επιστήμη.

Στο μεταξύ, ο όγκος των σκουπιδιών πολλαπλασιάστηκε για δύο λόγους: πρώτον, αυξήθηκε η κατανάλωση εξ αιτίας της ανόδου του βιοτικού επιπέδου και, δεύτερον, πλημμυρίσαμε από υλικά συσκευασίας παντός είδους αφότου καταργήθηκε το χύμα. Έτσι εμφανίστηκαν οι μπλε κάδοι για τα ανακυκλώσιμα.

Τώρα πια οι γειτονιές δεν μυρίζουν από τα σκουπίδια. Τουλάχιστον μέχρι την επόμενη απεργία των σκουπιδιάρηδων...